

บทที่ ๒

การปกครองชาวนานในประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย
จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทัศนะของไทยที่มีต่อชาวนานที่เข้ามาในประเทศไทย

"...ปัญหาที่ยิ่งใหญ่ปัญหาหนึ่งซึ่งเผชิญหน้ารัฐต่าง ๆ ในแถบ
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นับตั้งแต่สมัยแรกคือ การขาด
กำลังคนเพื่อการเพาะปลูกภายในอาณาจักรที่มีเขตแดนกว้าง
ขวาง และเพื่อเกณฑ์เขาเป็นทหารในกองทัพในยามที่มีสงคราม..."^๑

ประเทศไทยประสบปัญหานี้ตลอดมาเช่นกัน ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องจากไทยต้องทำสงคราม
กับพม่าและมีการสู้รบแย่งชิงราชบัลลังก์ รวมทั้งการจลาจลภายในหลายต่อหลายครั้ง
นั้น ทำให้เกิดปัญหาการขาดแคลนแรงงานคน ซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดในการ
ทะนุบำรุงทำความเจริญให้แก่ประเทศและป้องกันประเทศจากการรุกรานภายนอก
เกิดความจำเป็นต้องอาศัยกำลังคนต่างชาติมาทดแทน กลุ่มชาติเอเชียตะวันออกเฉียง
ใต้มีวิธีปฏิบัติแก้ไขปัญหานี้จนกลายเป็นธรรมเนียมคือ กวาดต้อนคนจากประเทศ
ข้างเคียงที่แพ้สงครามหรือจากประเทศที่ทำสงครามกัน

^๑ Quaritch Wales, Ancient Siamese Government and Administration,
(New York : Paragon Book Reprint Corp., 1905), p. 63. "...One of the
greatest problems that confronted the various states of Futher India
from early times was that of obtaining adequate man-power to cultivate
as much as possible of their extensive territories and, in case of
war, to be drafted into the armies..."

นอกจากนั้นประเทศไทยยังขาดกำลังคนที่มีความสามารถและความชำนาญ เฉพาะด้าน โดยเฉพาะในด้านการทหาร เห็นได้จากกรณีที่ไทยจัดตั้งกองทหารอาสา ต่างชาติขึ้น (เข้าใจว่ามีเป็นครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราช และใช้ ชาวยุโรปฝึกหัดทหารตามระเบียบยุโรปเป็นครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ (พ.ศ. ๒๑๘๘ - ๒๒๓๑) ซึ่งนอกจากจะเป็นเพราะขาดกำลังคนแล้วยังเป็นเพราะ ทหารต่างชาติมีประสิทธิภาพทางการรบมากกว่า เนื่องจากรู้จักใช้อาวุธทันสมัยและมี ระเบียบทางการทหารดีกว่า ด้วยเหตุนี้ไทยจึงได้เรียนการฝึกหัดทหารตามแบบ ยุโรปจนถึงปัจจุบัน ในสมัยรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระสังฆราช ผัง แบบติสต์ ปาลเลอกัวซ์ ชาวฝรั่งเศสซึ่งอยู่ในประเทศไทยขณะนั้นตั้งข้อสังเกตว่า คนไทย เหมาะสมที่จะเป็นเกษตรกรและพ่อค้ามากกว่าเป็นทหาร และว่าประเทศไทยไม่เคย จัดระเบียบกองทัพและฝึกหัดทหารเพื่อให้มีประสิทธิภาพเลย^๑ คำกล่าวนี้ออกจะเกิน ไปเมื่อพิจารณาว่าไทยสามารถป้องกันประเทศและรักษาเอกราชมาได้จนทุกวันนี้ แต่ ความเห็นของปาลเลอกัวซ์ ก็แสดงถึงทัศนคติของชาวต่างชาติที่มองการทหารไทยโดย เปรียบเทียบกับแบบของชาวยุโรป อย่างไรก็ตามอาจกล่าวรวมได้ว่าไทยต้องการ กำลังคน ทั้งเพื่อให้ได้จำนวนมากและมีประสิทธิภาพทางการรบดีกว่าที่มีอยู่ในการทำ สงคราม ในกรณีนี้ ชาวยุโรปเป็นประโยชน์ต่อไทยได้เป็นอย่างดี เนื่องจากได้รับการยกย่องโดยทั่วไปว่าเป็นชาติที่รบที่กล้าหาญ ความเก่งกล้าในด้านการรบของ

^๑Mgr.Pallegoix, op,cit., tome I, p. 313. ; ปาลเลอกัวซ์

เข้ามาในสมัยรัชกาลที่ ๓ (๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๓) มรณภาพในรัชกาลที่ ๔ (๑๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๕) รวมอยู่ในไทย ๓๒ ปี เป็นเจ้าอธิการวัดคอนเซพชัน (วัดบ้านเขมร) เป็นผู้สอนภาษาอังกฤษ ละติน และความรู้ด้านต่าง ๆ แก่รัชกาลที่ ๔ เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับเมืองไทย ภาษาไทย และบาลีจากรัชกาลที่ ๔.

ชาวญวนเป็นที่กล่าวขวัญในข้อเขียนของชาวยุโรปในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจอห์น ครอว์เฟ็ค (John Crawford) ผู้แทนของรัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย ซึ่งเข้ามาในประเทศไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๕ ได้กล่าวเป็นเชิงเปรียบเทียบความสามารถด้านการทหารของชาวญวนกับชาวไทยไว้ว่า

"...ในค่านับลักษณะการทำการสงครามของชาวสยามก็รู้สึกว่าจะตกเป็นเบี้ยล่าง..."^๑

และยังกล่าวอีกด้วยว่าชาวโคชินจีน (ชาวญวนทางตอนใต้ของเวียดนาม) เป็นนักเดินเรือที่ดีที่สุดในตะวันออกไกล^๒ ถ้าจะพิจารณาว่าครอว์เฟ็ค เขียนอย่างมีอคติโดยตั้งใจจะยกย่องชาวญวนที่เขาชื่นชอบและเหยียดหยามคนไทยนั้น ก็กล่าวไม่ได้ทีเดียวนัก เพราะในสมเด็จพระนารายณ์ฯ ชาวญวนซึ่งเป็นชาวโคชินจีนเป็นส่วนมาก ก็ถูกเกณฑ์ประจำกองทัพปืนใหญ่และกองทัพเรือ^๓ พระสังฆราชแห่งเบริธ (Evêque de Bérhythe) บาทหลวงฝรั่งเศสที่เดินเข้ามาในประเทศไทยสมัยนั้นก็ได้อ

^๑ไฟโรจน์ เกษมณีกิจ, ผู้แปล, เอกสารของครอว์เฟ็ค, หน้า ๑๓๓.

^๒Jean Chesneaux, The Vietnamese Nation, (Sydney : Contribution to a History Current Book Distributors PTX.Ltd, 1966), p. 54.

^๓ไทยเข้าใจว่าญวนรู้จักและชำนาญการใช้อาวุธปืนใหญ่ซึ่งเป็นอาวุธสำคัญของสมัยนั้น เนื่องจากเห็นว่าอยู่กับชาวยุโรป ญวนในอยุธยาเป็นชาวโคชินจีน นับถือคริสตศาสนาอยู่กับบาทหลวงฝรั่งเศสเป็นส่วนมาก แต่โดยแท้จริงแล้วญวนเหล่านี้ไม่มีความรู้เรื่องปืนใหญ่เท่าใดเลย สำหรับความสามารถทางเดินเรื่อนั้นในสัญญาระหว่างไทยกับฮอลันดา ๑๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๒๐๗ (ค.ศ. ๑๖๖๔) ซึ่งมีข้อความเกี่ยวกับการผูกขาดการค้าของฮอลันดานั้น ระบุว่าฮอลันดาห้ามไทยจ้างชาวจีนเดินเรือ และหมายเหตุนั้นว่า "ชาวจีน" หมายความว่ารวมถึงชาวญี่ปุ่นและชาวญวนด้วย ยังผลให้ไทยหมดทางแข่งขันทางการค้ากับฮอลันดา ความนี้ยืนยันว่าญวนชำนาญทางเดินเรือเช่นเดียวกับจีน.

กล่าวว่า พวกทหารญวนเหล่านี้มีลักษณะความเป็นทหารอย่างแท้จริง ที่เด่นชัดคือ ความกล้าหาญ

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าชาวญวนเป็นที่ต้องการของไทยเพราะใช้แก้ปัญหาสำคัญได้ ๒ ประการคือ ใช้เป็นแรงงานในการเพาะปลูกบำรุงแผ่นดิน และใช้ทดแทนการขาดความอดทนและสามารถบางประการของคนไทย และพร้อมกันนี้ไทยก็ได้ใช้ชาติอื่นด้วย เช่น มอญ ลาว เขมร เป็นต้น

ในสมัยต่อมา ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจนถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ คุณสมบัติดังกล่าวของชาวญวนและปัญหาการขาดแคลนกำลังคนซึ่งยังคงมีอยู่ ทำให้รัฐบาลไทยไม่รังเกียจที่จะได้ชาวญวนมาอาศัยเป็นพลเมืองในประเทศไทยอีก ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ประเทศไทยทำสงครามกับพม่าหลายครั้ง ทำให้กำลังคนลดน้อยลงมาก และไทยก็ต้องการทะนุบำรุงบ้านเมืองซึ่งเพิ่งสร้างขึ้นใหม่ให้เจริญขึ้นด้วย เหตุนี้ทำให้เข้าใจว่า ทหารญวนจำนวนมากซึ่งลี้ภัยกบฏไคเซินคิกคามองเชียงสือหรือเหงียนอันห์ (Nguyen Anh) เข้ามาในกรุงเทพฯ นั้น คงเป็นที่ต้องการพระราชประสงค์ของพระองค์ยิ่งนัก เห็นได้จากที่พระองค์ทรงปฏิบัติต่อพวกญวนเหล่านี้เป็นอย่างดี กล่าวคือ ทรงต้อนรับขับสู้ พระราชทานเกียรติยศตามสมควรและทรงพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือแก่องเชียงสือในการปราบกบฏ ไทยได้ส่งกองทัพไปช่วยรบพวกกบฏในเวียตนาม แต่ไม่สำเร็จเพราะไทยกำลังติดพันสงครามกับพม่าอยู่ จึงไม่สามารถทุ่มเทให้ความช่วยเหลือได้อย่างเต็มที่นัก องเชียงสือต้องวังรออยู่ในกรุงเทพฯ เป็นเวลานาน ระหว่างนี้ชาวญวนพวกองเชียงสือได้ทำประโยชน์แก่ไทยเป็นอย่างมากเพื่อตอบแทนพระมหากรุณาธิคุณ กล่าวคือชาวญวนที่มีความสามารถหรือถนัดในคานต่าง ๆ โดยเฉพาะพวกที่มีฝีมือทางการช่างได้เข้าทำราชการ องเชียงสือเองได้เสนอพระองค์เป็นกองหน้าเข้าช่วยรบกับพม่า ส่งนายกองญวนให้ต่อเรือรบให้ไทยใช้ปราบกบฏที่เกาะช้าง เป็นต้น บทบาทดังกล่าวนี้ น่าจะเป็นเหตุให้ไทยเห็นความสามารถของญวนถนัดนี้ขึ้น และเห็นการณ์ไกลที่จะใช้ญวนให้เป็นประโยชน์ต่อไป ไม่มีหลักฐานที่แสดงอย่างชัดเจนว่าไทยต้องการหน่วงเหนี่ยวพวกญวนเหล่านี้ไว้ แต่อาจจะสันนิษฐานได้ว่าเป็นเช่นนั้น เพราะปรากฏ

ว่าไทยได้ยอมให้กองทหารขององเชียงสืออยู่ในกรุงเทพฯ ได้เป็นเวลานาน จนกระทั่งองเชียงสือไม่อาจทนรอให้ไทยช่วยเหลือส่งกำลังไม่ปราบกบฏได้ จึงหนีออกจากกรุงเทพฯ ไป การที่องเชียงสือหนีไปเป็นเหตุให้สมเด็จพระราชวังบรมมหาสุร-สิงหนาทกริ้วมาก เพราะถือว่าได้เข้ามารู้เห็นกิจการภายในบ้านเมือง ต่อไปอาจจะเป็นอันตรายต่อเมืองไทยได้นั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ กลับไม่ทรงแสดงปฏิกิริยาใดใด และยังคงทรงเมตตาพวกญวนอยู่ต่อไป ป้องกันคนญวนที่ยังคงเหลืออยู่ในกรุงเทพฯ ที่ไม่อาจติดตามองเชียงสือออกไปได้ ให้รอดพ้นจากพระพิโรธของสมเด็จพระราชวังบรม โดยย้ายพวกญวนจากพาหุรัคไปอยู่ที่ตำบลบางโพเสียดีกว่านั้น หลังจากที่องเชียงสือหนีไปแล้ว เมื่อเหงียน วินท์ คี๊ก แม่ทัพญวนและกองทหารติดตามองเชียงสือเข้ามา เพราะเข้าใจว่าองเชียงสือยังคงอยู่ในกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ก็ทรงชักชวนให้กองทหารส่วนใหญ่ของเหงียน วินท์ คี๊ก อยู่รับราชการกับพระองค์ต่อไปจนเป็นผลสำเร็จ

ไทยได้ใช้ประโยชน์จากชาวญวนเรื่อยมา จนกระทั่งถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ความสามารถในการรบและการเดินเรือของญวนก็ได้เป็นที่ประจักษ์ชัดอีกครั้งหนึ่ง เมื่อไทยต้องปราบปรามกบฏเจ้าอนุวงศ์เจ้าเมืองเวียงจันทน์ จนเป็นเหตุให้เกิดสงครามกับเวียตนามและลาว ประกอบกับที่อังกฤษเกิดกรณีพิพาทกับจีน ทำให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ไม่ทรงวางพระทัยในสถานะการณ์แวดล้อมทางกรการเมือง และหันต่ออันตรายจากภายนอก ไทยเกรงว่าอังกฤษจะย่ำยีไทยเช่นที่ทำกับจีน จึงโปรดฯ ให้ปรับปรุงสมรรถภาพด้วยการรบ และจัดเตรียมการป้องกันประเทศอย่างเข้มแข็ง ให้ต่อเรือกำปั่นรบเพิ่มมากขึ้น สะสมอาวุธยุทโธปกรณ์ สร้างป้อมปราการตามหัวเมืองชายทะเลและฝึกหัดจัดระเบียบการบังคับบัญชาทหารแบบยุโรปขึ้น^๑ ทั้งนี้ก็ทรงมอบให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์

^๑ สมเด็จพระยาคำรบฯ, ตำนานการเกณฑ์ทหาร, หน้า ๔๐ - ๔๑ ; เริ่มขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยพระที่นั่งวชิราวุธ โดยมีนายทหารฝรั่งเศสชื่อ เชอวาดีเออร์ เคอฟอร์บง (Chevalier de Forbin) ควบคุมฝึกหัด.

และเจ้าหมื่นไวยวรนาถ (ต่อมาคือสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์) เป็น
แม่กองจัดการเตรียมกำลังพร้อมรบ การทำสงครามกับเวียคนามในเวลาต่อมาใน
สมัยรัชกาลที่ ๓ ทำให้ไทยต้องการกำลังคนมากขึ้น ในครั้งนี้ชาวญวนก็ได้ทำประโยชน์
ให้กับไทยอย่างจริงจังมากขึ้น ปรากฏในจดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติมีข้อความแสดงว่า
ญวนในประเทศไทยรับราชการทัพเรือในการศึกกับทัพเวียคนามครั้งนี้ด้วย

"...พระยาพิพัฒน์บอกเข้ามาว่า ท้าวพระกรุณา (สมเด็จพระ
เจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ - ผู้เขียน) ในขุนฤทธิธินไกร
ปลัดกองญวนถือนั่งสี่คุมเรือไล่สลัดเข้ามาเร่งเรือกองทัพ
ออกไปว่าเรือท้าวพระกรุณาไซ้ไปไปถึงเมืองจันทบุรี แต่
ณ วันเดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำ..."^๑

พวกญวนในเมืองจันทบุรีถูกเกณฑ์เข้ารับราชการทัพเรือด้วยเช่นกัน เพราะ
เป็นพวกที่สามารถทางทะเล และเมืองจันทบุรีก็อยู่ทางตะวันออกใกล้เขตสมรภูมิ
พวกญวนเขลยศึกที่ไทยตีและกวาดต้อนมาได้นั้น ทรงโปรดฯให้รวบรวมส่วนหนึ่งเข้า
ประจำกองทหารปืนใหญ่อยู่ภายใต้ความควบคุมของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศฯ
ให้ฝึกหัดตามแบบยุโรป นอกจากนั้น การที่ไทยต้องสูญเสียทหารไปในสงครามทำให้
ไทยต้องการพวกญวนมาเป็นกำลังทดแทนมากขึ้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯโปรดฯ
ให้มีตราพระราชสีห์ไปยังบรรดาแม่ทัพนายกองที่ทำการรบและกวาดต้อนพวกญวนว่า

"...ต้องพระราชประสงค์ครัวญวน ครัวเขมร เข้าไปตั้ง
บ้านเรือนไว้เป็นหมวดเป็นกองจะให้เป็นกองทหารปืนใหญ่
ไว้สำหรับการศึกสงครามสืบไปและนายทัพนายกองผู้ใดใด
ครัวญวนครัวเขมรมา ที่ไม่ควรจะไต่ก็อย่าให้เอาไว้..."^๒

^๑ จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระรัตนธัมภ์
(อิสสุฎาน เถระ), ๓๑ พฤษภาคม ๒๕๐๕, หน้า ๑๔๖.

^๒ ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๗, จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในสมัย
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, (พระนคร : องค์การคาคูสุสภา, ๒๕๑๑) หน้า ๔๘.

"...นายผู้พนายกองคุณโค ไคญวนมาเท่าโคก็ให้ส่ง
เขาทูลเกล้าถวายให้สิน..."^๑

นอกจากรัฐบาลไทยในสมัยรัชกาลที่ ๓ จะต้องการชาวญวนมาเป็นทหารแล้ว
ยังต้องการมาไว้เพื่อเพิ่มจำนวนพลเมืองในประเทศอีกด้วย พวกญวนที่ถูกกวาดต้อน
มามีจำนวนมาก ส่วนหนึ่งไคถูกส่งไปประจำกองทหารปืนใหญ่ ที่เหลือถูกส่งไปอาศัย
อยู่ที่หัวเมืองภาคเหนือและประจำป้อมเมืองกาญจนบุรีที่สร้างขึ้นใหม่ จากสารตราที่
โปรดฯให้มิไปยังเจ้าเมืองและกรมการที่รับพวกญวนนั้น มีความว่า

"...ให้จัดแจงให้ญวนมีชื่อตั้งบ้านเรือนทำมาหากินอยู่
ตามพวกพ้องกัน แล้วให้จัดแจงเขาแจกจ่ายเฉลี่ยให้
กับครัวญวนชายหญิงให้ทั่วถึงกัน อย่าให้ครอบครัวญวน
ออกอยากขัดสนใด แล้วให้เอาใจใส่ตรวจตราดูแล
ระวังระไวพิทักษ์รักษาญวนชายหญิงเก่าใหม่ให้โคทำมา
หากินเป็นภาคภูมิขึ้นให้โค..."^๒

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ กำลังคนไม่เพียงพอ ยังคง
เป็นปัญหาทั้งในรัชกาลก่อน ๆ ชาวญวนที่นับถือคริสตศาสนาได้พากันหลบหนีความ
กดขี่ทารุณของพระจักรพรรดิคือศึกเข้ามาในประเทศไทย เมื่อข่าวการดิ้นรนของชาว
ญวนแพร่มาถึงกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯก็โปรดฯให้มิสารตราไปยัง
หัวเมืองตะวันออกให้ลาดตระเวนเกลี้ยกล่อมชาวญวนที่หนีเข้ามาในเขตชายแดนไทย
ให้เข้ามาอาศัยในพระราชเขตโดยสะดวก ในพระบรมราชโองการมีข้อความเพิ่มเติม
ว่า

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

^๒ หอสมุดแห่งชาติ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓, สมุดไทยคำ เส้นกินสอชาว
เลขที่ ๓๘, สารตราเจ้าพระยาจักรีมีมายังพระไชยบรร พระจงรณฤท กรมการเมือง
พิษณุโลก วันเสาร์ขึ้น ๓ ค่ำเดือนอ้าย ปีเถาะ เบญจศก จ.ศ. ๑๒๐๕ (พ.ศ. ๒๓๘๖).

"...ให้ท้าวบุรุษใหญ่ดี อยู่มาให้ได้รับความเดือดร้อน
เพื่อเป็นเชื้อให้พวกพองโคเขามาอาศัยอยู่อีก..."^๑

นอกจากนั้นยังทรงกำชับให้เจ้าเมืองจัดการให้ชาวญวนได้ทำไร่นาหากินเพื่อ
ให้บ้านเมืองบริบูรณ์ขึ้น ทั้งนี้ทรงผ่อนผันให้ชาวญวนได้อาศัยอยู่ร่วมกับพวกที่ถือศาสนา
เดียวกันและอยู่ในเขตหัวเมืองชายแดนภาคตะวันออกตามใจสมัคร แต่ไม่ให้ใกล้เขต
แดนจนเกินไป เพราะเกรงว่า พวกญวนจะกลับออกไปอีกได้อย่างสะดวก^๒

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ฝรั่งเศสเป็นมหาอำนาจประเทศ
หนึ่งที่เข้าครอบครองเวียดนามและกัมพูชา และมีท่าทีคุกคามไทยอย่างจริงจัง เมื่อ
ชาวญวนอพยพหนีฝรั่งเศสเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร พระองค์ก็ทรงโปรดฯ ให้รับ
ไว้อาศัยทำมาหากินในพระราชอาณาเขตได้

นอกจากที่ไทยได้รับพวกญวนไว้คอยเหตุผลทางค่านิยมมนุษยธรรมแล้ว ยังอาจ
กล่าวได้ว่า ไทยยังคงมีความต้องการกำลังคนอยู่อีกในสมัยรัชกาลที่ ๕ และพยายาม
ดึงกำลังคนมาจากฝ่ายฝรั่งเศส เห็นได้จากที่พวกญวนเหล่านี้ได้รับพระราชทานพระ
กรุณายกเว้นเก็บเงินส่วย. ในการนี้ทรงมีพระราชดำริว่า

"พวกญวนนั้นเห็นว่า เขาหนีความร้อนของฝรั่งเศสมาพึ่งเป็น
ควรจะได้ยกกลมเอื้อใจไว้ยังไม่ควรเก็บตอเมื่อควรจะได้เก็บ
เงินเมื่อใดจะมีคำสั่งต่อไปภายหลัง..."^๓

^๑ หอสมุดแห่งชาติ, ร.๔, สมุดไทยคำ เส้นกินสองขาว เลขที่ ๑๕, ใบบอก
เมืองโพนพิสัย, จ.ศ. ๑๒๑๓ (พ.ศ. ๒๓๕๔) ; เลขที่ ๓๔, สารตราถึงเมือง
หนองคาย, จ.ศ. ๑๒๑๓.

^๒ หอสมุดแห่งชาติ, ร.๔, สมุดไทยคำ เส้นกินสองขาว เลขที่ ๓๔, ร่างสารตรา
ถึงเมืองสกลนคร, จ.ศ. ๑๒๒๔ ; ไม่มีเลขที่, ศุภอักษรถึงเมืองหลวงพระบาง,
จ.ศ. ๑๒๒๐ (พ.ศ. ๒๔๐๑).

^๓ กจธ., ร.๕ ม.๒.๒๑๖/๓๑, ที่ ๑๓๑๔, พระยาราชวรานุภูล ปลัดมหาดไทย
พุดกรมขุนสมมตฯ, ๓ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๕).

เมื่อทรงได้รับการทักท้วงว่าควรให้เก็บส่วยชาวญวนบ้างเล็กน้อยเพื่อแสดง
ว่าชาวญวนเป็นพลเมืองไทย ก็ทรงมีพระราชกระแสว่าให้พยายามเก็บให้น้อยกว่า
ฝรั่งเศสให้มากที่สุด

"...สืบรู้ว่าฝ่ายเขาเคยเก็บกันเท่าใด เราเก็บแต่น้อย
ที่สุด..."^๑

นับได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าทรงมีพระราโชบายที่จะจัดจูงชาว
ญวนให้เข้ามาอยู่ในประเทศไทยโดยอาศัยวิธีการเก็บเงินส่วยให้น้อยลง

กล่าวโดยสรุป ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
ไทยยินดีและต้องการให้ชาวญวนได้เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศ เพื่อแก้ไขปัญหาการ
ขาดแคลนกำลังคน และการขาดความสามารถเฉพาะอย่างของกำลังคนภายในประเทศ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ กจข., ร.๕, บ.๑.๑ก/๒๘, ร.๑๓๑/๕๐, พระราชหัตถเลขา วันอาทิตย์
แรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๕๐ (พ.ศ. ๒๔๓๑).

ลักษณะการปกครองชาวนานในประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา
จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เนื่องจากรัฐบาลไทยมองเห็นความสำคัญของชาวนานในแง่ที่เป็นกำลังคนสำหรับประเทศ ดังนั้นในการจัดการปกครองชาวนาน นอกจากจะคำนึงถึงความสะดวกปลอดภัยทางการปกครองแล้ว ยังต้องจัดชาวนานให้อยู่ในลำดับชั้นทางสังคมและการปกครองของประเทศที่ไทยจะสามารถใช้ประโยชน์จากแรงงานชาวนานให้ได้มากที่สุดในการใช้ชาวนานเพาะปลูก และใช้ความถนัดเฉพาะอย่างนั้น ชาวนานจะต้องได้รับการปฏิบัติและปกครองเช่นเดียวกับไพร่ในสังคมไทย เพราะไพร่เป็นชนชั้นรากฐานของโครงสร้างทางสังคม ซึ่งเป็นผู้ทำความเจริญให้แก่แผ่นดินได้อย่างแท้จริง^๑ ในการปกครองประเทศไทยตั้งแต่ครั้งเดิมนั้น อาศัยการทหารเป็นหลัก เพราะมีศึกสงครามอยู่เสมอ วิธีการปกครองมีหลักสำคัญอยู่ ๒ ประการ คือ พระราชาอาญาสิทธิของพระเจ้าแผ่นดิน และการบังคับบรรดาชายฉกรรจ์ให้มีหน้าที่เป็นทหารเพื่อป้องกันรักษาบ้านเมือง หมายถึงให้ทหารราชการของพระเจ้าแผ่นดิน กำลังคนในแผ่นดินนั้นแบ่งออกเป็นไพร่พลเมืองและบุคคลชั้นมูลนายที่ควบคุมบังคับบัญชาไพร่ ชนชั้นมูลนายมีโอกาสจะศึกษาวิชาการต่าง ๆ ได้มากกว่า เพราะเกิดในตระกูลผู้ปกครองและคุ้นเคยทำราชการสืบต่อกัน^๒ ไพร่ชายฉกรรจ์มีหน้าที่ดังนี้คือ เมื่ออายุครบ ๑๘ ปี ต้องจดทะเบียนเป็นไพร่สมให้มูลนายฝึกหัดจนมีอายุราว ๒๐ ปี จึงเข้ารับราชการเป็นไพร่หลวง ชายฉกรรจ์ทุกคนต้องสังกัดกรมใดกรมหนึ่งจะลอยตัวอยู่ไม่ได้ เพื่อที่จะได้รับความคุ้มครองจากเจ้าขุนมูลนาย และได้รับสิทธิทางโรงศาล ส่วนไพร่จะต้องตอบแทนด้วย

^๑ Quaritch Wales, op.cit., p. 45.

^๒ กฎเกณฑ์นี้มีได้ตายตัวตลอดไป เพราะถ้าไพร่มีความสามารถก็อาจเลื่อนชั้นเป็นมูลนายได้ และถ้าประพฤติดนเลื่อมเสียมเสียดชั้นลงมาเป็นไพร่ได้เช่นกัน.

ผลผลิตจากการเพาะปลูก และสละเวลากับแรงงานบางส่วนทำงานให้มูลนาย การ
สังกักรมเป็นประโยชน์ในยามสงครามคือ สามารถระดมพลได้ทันที สำหรับ
ไพร่หลวงที่ขึ้นกับพระเจ้าแผ่นดินต้องเข้าเวรรับราชการในสมัยอยุธยาเป็นเวลา
๖ เดือนต่อปี สมัยกรุงธนบุรี ๔ เดือนต่อปี และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ๓ เดือนต่อปี
ในเวลาปกติถ้าไม่ต้องการเข้าเวร ก็ส่งส่วยเป็นสิ่งของที่รัฐบาลต้องการใช้แทน เรียก
ว่าเป็นไพร่ส่วย กำหนดอัตราเป็นปีหรือส่งเป็นเงินแทนเรียกว่าเป็นเงินค่าราชการ
ไพร่หมคกำหนดรับราชการเมื่ออายุ ๒๐ ปีหรือเมื่อมีบุตรเข้ารับราชการแทน ๓ คน^๑

รัฐบาลไทยปฏิบัติต่อชาวญวนในประเทศเช่นเดียวกับไพร่พลเมือง แม้แต่ใน
สมัยรัชกาลที่ ๓ ก็ได้จัดการให้พวกญวนซึ่งมีฐานะเป็นเชลยศึกส่วนมาก เข้ารับราชการ
และอาศัยทำมาหากินดำรงชีวิตอย่างเป็นปกติสุขเช่นคนไทย^๒ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าฯ เจ้าเมืองกรมการในหัวเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้ปกครอง
พวกญวนอย่างปล่อยปละละเลย เป็นเพราะพวกเจ้าเมืองมีอคติว่าชาวญวนเป็นต่าง-
ชาติจึงไม่เอาใจใส่เท่าที่ควร จึงโปรดฯ ให้ประกาศว่า ชาวญวนในพระราชอาณาเขต
เป็น "ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน" ของพระองค์เช่นเดียวกับคนไทย และไม่ให้อื้อว่าญวนใน
ประเทศไทยเป็นคนต่างชาติอีกต่อไป^๓

^๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร, "ลักษณะการปกครองของประเทศสยามแต่
โบราณ"; หนังสืออ่านประกอบคำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย, (มหาวิทยาลัย-
ธรรมศาสตร์ : ๒๕๑๔), หน้า ๒๐ - ๒๓ ; Walter F. Vella, *op.cit.*, p. 45.

^๒ Walter F. Vella, *ibid.*, p. 26.

^๓ กจข., ร.๕, ม.๒.๑๒ก/๑, แผนกปกครอง, สารตราเจ้าพระยาจักรีถึง
เมืองนครพนม วันขึ้น ๒ ค่ำเดือน ๕ จ.ศ. ๑๒๔๕. (พ.ศ. ๒๔๒๖).

ชาวญวนในประเทศไทยอาศัยอยู่รวมกลุ่มกันกับพวกที่มีเชื้อชาติและศาสนาเดียวกัน ซึ่งหมายถึงอยู่รวมกันเป็นหมู่ชาวญวนที่นับถือพุทธศาสนา และชาวญวนที่นับถือคริสต์ศาสนา การรวมกลุ่มของชาวญวนนี้ส่วนหนึ่งเป็นความพอใจของชาวญวนเอง เป็นธรรมชาติที่ชนใดก็ตามยอมยินดีอาศัยร่วมกับคนเชื้อชาติเดียวกัน เข้าใจในภาษาเดียวกัน เชื่อในลัทธิศาสนาเดียวกัน นอกจากชาวญวนจะรวมกลุ่มกันด้วยความสมัครใจแล้วยังรวมกลุ่มกันตามนโยบายและการดำเนินการของรัฐบาลไทยอีกด้วย ได้แก่ ญวนในกรุงเทพฯ ที่ตำบลสามเสนและบางโพ ที่ริมคลองผดุงกรุงเกษม ที่กาญจนบุรี และหัวเมืองทางตะวันออกเฉียงเหนือ รัฐบาลไทยตั้งใจจัดพวกญวนที่ทยอยตามกันเข้ามาให้ได้อาศัยอยู่ "ตามพวกพ้องเดียวกัน" และ "ตามศาสนาเดียวกัน"

ลักษณะการจัดการรวมกลุ่มชาวญวนตามเชื้อชาติและศาสนา^๑ ปรากฏว่ามีมาตั้งแต่ครั้งชาวญวนอาศัยอยู่ในประเทศไทยในสมัยอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ การจัดชาวญวนให้อยู่รวมกลุ่มตามเชื้อชาติเป็นไปเช่นเดียวกับที่ได้จัดกับชาติอื่น ๆ คือพระราชทานที่ให้อาศัยเป็นหมู่บ้าน หรือที่เรียกว่า "ค่ายชาวต่างชาติ" ซึ่งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกันรอบนอกพระนคร^๑

การที่รัฐบาลไทยในสมัยอยุธยาจัดให้ชาวญวนและชาติอื่น ๆ รวมกลุ่มอาศัยอยู่นอกพระนครเช่นนี้ น่าจะมีเหตุผลที่ดีและเหมาะสมยิ่ง ซึ่งรัฐบาลในสมัยต่อมาได้ยึดเป็นแบบปฏิบัติสืบมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ การที่รัฐบาลไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาใช้วิธีการปกครองชาวญวนดังกล่าว มีสาเหตุหลายประการด้วยกันคือ ประการแรกเป็นเหตุผลเกี่ยวกับความปลอดภัย ถ้าให้ชาวต่างชาติอยู่ในพระนคร และอยู่รวมกันเป็น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนารายณ์ประจักษ์, จดหมายเหตุลาลูแบร์, เล่ม ๒, (พระนคร : องค์การค้ำชูรสภา, ๒๕๐๕), หน้า ๑๗๗ ; เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๔, พิมพ์ในงานศพ นางอนงค์ เทียบรราช, ๒๕๐๗, หน้า ๒๑๓.

กลุ่มที่ย่อมเป็นอันตรายได้ เช่นเดียวกับที่ให้อยู่ไกลตาเกินกว่าที่จะควบคุมทั่วถึง การที่
 ค่ายชาวต่างชาติอยู่ในละแวกเดียวกัน ใกล้ชิดกัน เป็นประโยชน์ที่จะควบคุมกันและกัน
 ได้ เช่นในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เมื่อฮอลันดาทำที่ถาวรารุกรานและเป็น
 ภัยต่อไทยถึงขนาดก่อการกบฏวาย ใต้ปรคทาให้ตั้งปืนใหญ่ไว้ตรงข้ามทางฮอลันดา
 และใช้ "พวกเขาริต" ไล่แกพวกที่นับถือคริสตศาสนานิกายโรมันคาทอลิก ซึ่งมีชาวญวน
 จีน และฝรั่งเสสอยู่ประจำ^๑ นอกจากนั้นยังเป็นกุศโลบายที่จะใช้ชาวต่างชาติทิ้งปวง
 ในกรุงศรีอยุธยาเป็นค่านกำลังป้องกันพระนคร ข้าศึกที่เข้ามาโดยเฉพาะทางทะเล
 จะต้องบุกผ่านพวกเหล่านี้ก่อนที่จะเข้าถึงตัวเมือง ชาวโปรตุเกส ญวน และชาวญวน
 มีประสิทธิภาพและความชำนาญในการรบและใช้อาวุธสำคัญของสมัยนั้นคือปืนและปืนใหญ่
 ในราว พ.ศ. ๒๓๐๕ เมื่อพม่าบุกกรุงศรีอยุธยา ไทยก็ได้อาศัยกำลังชาวต่างชาติ
 เหล่านี้คานทานพม่าในเขตรอบนอกพระนคร^๒

ประการต่อมาการรวมกลุ่มชาวญวนตามเชื้อชาติสอดคล้องกับวิธีการปกครอง
 ระบบมูลนายไพร่ คือช่วยให้เกิดความสะดวกทางการปกครองและเกณฑ์ใช้ราชการ
 วิธีนี้รัฐบาลจะแต่งตั้งหัวหน้ากลุ่มที่พวกญวนพอใจเลือกขึ้นมาเป็นผู้นำนั้น เป็นหัวหน้า
 หมู่บ้านหรือนายบ้านปกครองพวกพ้องของตนเองอย่างเป็นทางการ ทั้งนี้เพราะ
 เป็นการลำบากยุ่งยากถ้ารัฐบาลจะหาคนไทยที่มีความสามารถทางการปกครองมา
 ควบคุมชาวญวนและชาวต่างชาติกลุ่มอื่น ๆ และถ้าให้คนไทยปกครองโดยตรง ชาวญวน
 อาจไม่ยอมรับเชื่อฟังได้ก็เท่ากับคนเชื้อชาติเดียวกันได้ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์
 ทรงจัดตั้งชาวญวนเข้าเป็นหมวดหมู่ และรับราชการประจำกองทหารปืนใหญ่และ
 กองทหารเรือญวน หัวหน้าญวนคนเดียวกันนั้นมิใช่เป็นผู้บังคับกองหรือนายกองทหารด้วย

^๑ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๘, ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, เล่ม ๘, (พระนคร: สำนักพิมพ์ภาวนา, ๒๕๐๗), หน้า ๒๖๘.

^๒Mgr. Pallegoix, op, cit., tome II, pp. 244 - 246, 208 - 209.

ออกญาพระคลังซึ่งว่าการต่างประเทศเป็นผู้รับผิดชอบปกครองชาวญวนและชาติอื่น ๆ จะแต่งตั้งขุนนางไทยสำหรับควบคุมดูแลการปกครองชาวญวนในหมู่บ้านและในเวลาที่มีราชการหรือต้องการเกณฑ์ใช้ชาวญวน ออกญาพระคลังจะรับพระบรมราชโองการมาสั่งผ่านขุนนางไทยเพื่อแจ้งไปยังนายบ้านหรือนายกองญวน^๑ ลักษณะการปกครองเช่นนี้ ม.โลลิแยร์ นักสอนศาสนาชาวฝรั่งเศสได้เขียนเอาไว้ในจดหมายเหตุที่มีไปถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศของเขาว่า

"...หลวงราชมนตรี ซึ่งเป็นพนักงานสำหรับดูแลควบคุมพวกเขาเรียก เป็นผู้นำคำสั่งของเจ้าพระยาพระคลังซึ่งรับพระราชโองการของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมา..."^๒

ในสมัยอยุธยา มีการเกณฑ์ใช้ราชการชาวญวนบ่อยครั้งมาก นอกจากเป็นทหารประจำกองแล้ว ยังต้องทำงานเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ ด้วย โดยเฉพาะในสมัยสมเด็จพระเพทราชา ชาวญวนลำบากมาก จนต้องอพยพออกจากกรุงศรีอยุธยาไปเป็นจำนวนมาก นักสอนศาสนาชาวฝรั่งเศสได้กล่าวถึงการเกณฑ์ชาวญวนใช้ราชการไว้เช่นกันว่า

^๑สมเด็จเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปฯ, เรื่องเดิม, หน้า ๑๗๗ ; เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔, หน้า ๒๑๓.

^๒ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๔, หน้า ๓๐๗ ; จดหมายเหตุ ม.โลลิแยร์ ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ, วันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๓๕๒ (ค.ศ. ๑๗๘๔) ; ในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ขุนนางไทยที่ทำหน้าที่ดูแลพวกญวนทั้งที่นับถือพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนาได้แก่หลวงราชมนตรี ในสมัยรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ตำแหน่งหลวงราชมนตรี ได้แก่จางวางลามญวน สังกัดกรมท่าซ้าย ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงอนันมมนตรี.

"...ตามที่ท่านอยากทราบข่าวพวกคริสเตียนชาติญวน
ในเมืองไทยนั้น... การที่ใดเกิดการจลาจลขึ้นเมื่อสามปี
ล่วงมาแล้วโคซัคขวางการที่พวกนี้จะทำการใดโดยสะดวก
เพราะต้องถูกเกณฑ์ไม่หยุดหย่อนเลย เช่นวันนี้ต้องถูกเกณฑ์
ไปหอยูยาม พรุ่งนี้ต้องถูกเกณฑ์ไปแจวเรือของเจ้า และถูก
เกณฑ์ใช้การชนิดหลายอย่างจนพวกนี้เกือบจะหาเวลามา
ฟังสวดมนต์ในวันนักขัตฤกษ์ไม่ได้ และบางทีในวันอาทิตย์
ก็มาไม่ได้ก็มีบ่อย ๆ..."^๑

การจัดกำลังคนเป็นหมวดหมู่ดังกล่าวทำให้ไทยสามารถใช้ราชการชาวญวน
ได้อย่างเต็มที่ อย่างไรก็ดี การจัดชาวญวนเป็นกองทหารดังกล่าวนี้ มีข้อสังเกตว่า
ไม่ได้จัดในลักษณะของทหารอาสาชาวต่างชาติตามที่น่าจะเป็น ทั้งนี้ตามหลักฐานใน
พงศาวดาร ที่เรียกว่า "ทหารอาสา" นั้นหมายถึง "พวกต่างชาติที่เข้ามาพึ่งพระบรม
โพธิสมภาร ซึ่งได้รับการยกเว้นไม่ต้องทำราชการเหมือนอย่างไทยที่เป็นพลเมือง
แต่เวลามีสงคราม พวกเหล่านี้รีบไปช่วยรบพุ่งเป็นการสนองพระเดชพระคุณ เช่น
พวกอาสาโปรตุเกส ที่ช่วยรบพม่าครั้งสมัยสมเด็จพระชัยราชาธิราช เป็นต้น"^๒
พวกทหารอาสาทั้งหมดคนไทยที่เข้ารับนับถือคริสตศาสนา โดยปกติแล้วจะได้รับ
อนุญาตจากรัฐบาลให้หยุดราชการได้ในวันอาทิตย์ และวันฉลองเทศกาลเพื่อประกอบ
ศาสนกิจ^๓ อย่างไรก็ดี การที่ใคร่ชื่อว่าเป็นทหารอาสา เพราะเป็นต่างชาติ การ
กำหนดชื่อกรมกองที่ชาวญวนประจำอยู่ ดูเหมือนว่าจะตั้งเป็นธรรมเนียมสำหรับ
ต่างชาติ เช่น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ มีกองญวนอาสารบ เป็นต้น

^๑ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๖, ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๗, (สำนักพิมพ์
กวางหนา : ๒๕๐๗), หน้า ๑๔๕ ; จดหมาย ม.โปร์ ถึง ม.เคลาเวิน, ๑๕ ธันวาคม
ค.ศ. ๑๗๐๑ (พ.ศ. ๒๒๔๔).

^๒สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, สาส์นสมเด็จพระเจ้า
(พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๑๖) หน้า ๔๕.

^๓Quaritch Wales, op,cit., p. 67.

เข้าใจว่าในระยะแรก ชาวญวนอาจเป็นทหารอาสาจริง ตาม "ตำนานการเกณฑ์ทหาร" ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชว่า ทหารอาสาเป็นพวกต่างชาติที่มามีกำลังพลประจำ และสมัครเป็นทหารอาสา แต่ในเวลาต่อมา ลูกหลานเชื้อสายของชาวต่างชาติเหล่านี้ต้องถูกเกณฑ์เหมือนคนไทย

นอกจากนี้รัฐบาลไทยยังได้จัดการรวมกลุ่มชาวญวนเข้าไว้ด้วยกันโดยคำนึงถึงการนับถือศาสนาเดียวกันเอง ในสมัยอยุธยา การที่ชาวญวนต้องแยกกันอาศัยตามศาสนาเดียวกัน เป็นผลจากการดำเนินนโยบายทางการเมืองระหว่างประเทศในสมัยสมเด็จพระนารายณ์เป็นสำคัญ อาจกล่าวได้ว่า คณะบาทหลวงฝรั่งเศสในอยุธยามีส่วนในการแยกกลุ่มชาวญวนตามศาสนาที่นับถือด้วย และจากการที่แยกกลุ่มชาวญวนด้วยเหตุผลทางศาสนาเองทำให้พวกญวนที่นับถือคริสต์ศาสนาต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของบาทหลวงฝรั่งเศส และกลายเป็นปัญหายุ่งยากทางการปกครองในเวลาต่อมา

หลังจากที่บาทหลวงฝรั่งเศสตกลงใจเลือกไซกรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางเผยแผ่คริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิกของคณะต่างประเทศ (La Société des Missions Étrangères) ใน พ.ศ. ๒๒๐๕^๑ พระสังฆราชแห่งเบรีย บิชอป เคอ ลามอธ ลอมแบร์ (Mgr. De la Mothe Lambert, évêque de Berythe) ก็ได้เลือกค่ายหรือหมู่บ้านชาวญวนเป็นที่พำนักในขั้นแรก และเริ่มสอนศาสนาในอยุธยา ทั้งนี้เป็นเพราะในค่ายชาวญวนมีพวกโคชินจีนเป็นส่วนใหญ่ซึ่งนับถือคริสต์ศาสนาอยู่แล้ว คณะบาทหลวงฝรั่งเศสได้รับการต้อนรับอย่างเคารพยกย่อง การเลือกเริ่มต้นสอนชาวต่างชาติก่อนนั้น ย่อมง่ายและสะดวกกว่าสอนชาวพื้นเมืองโดยตรงเพราะผู้ปกครอง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑คณะบาทหลวงฝรั่งเศสเข้ามาในประเทศไทยโดยการชักนำของพระสังฆราชแห่งเฮลิโพลิส บิชอป ปัลลู และพระสังฆราชแห่งเบรีย บิชอป เคอ ลามอธ ลอมแบร์ (Mgr. Pallu, évêque d'Héliopolis and Mgr. De la Mothe Lambert, évêque de Berythe) โดยเลือกอยุธยาเป็นศูนย์เผยแผ่ศาสนาแทนความตั้งใจเดิมที่จะตั้งในเวียตนาม

ประเทศไม่พอใจน้อยกว่า อีกประการหนึ่งคือ เรื่องที่จะต้องขัดแย้งกับพวกที่นับถือนิกายเยซูอิต (Jésuites) และชาวโปรตุเกสซึ่งมีการแก่งแย่งชิงอิทธิพลเพื่อผลประโยชน์ทางศาสนาและการค้าในที่แห่งเดียวกันคือ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การขัดแย้งอย่างรุนแรงได้เกิดขึ้นในเวียดนามระยะเดียวกับในอยุธยา ค่ายชาวโปรตุเกสไม่ต้อนรับบาทหลวงฝรั่งเศสและยังแสดงความรังเกียจเคียดจัญท์อย่างเปิดเผย ดังนั้นค่ายชาวญวนจึงเหมาะสมที่สุดสำหรับบาทหลวงฝรั่งเศสที่จะพักอยู่ นอกจากจะได้อสอนศาสนาแล้ว ยังได้เรียนภาษาญวนและจีนซึ่งเป็นภาษาของประเทศเดิมที่ต้องการจะไปเผยแผ่ศาสนานั้นด้วย^๑

ต่อมาบาทหลวงฝรั่งเศสมีอิทธิพลเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในหมู่ชาวญวน เนื่องจากพวกญวนศรัทธาในศาสนาอย่างจริงจัง และได้เกิดรู้สึกผูกพันกับพระสังฆราชโดยถือว่าเป็นตัวแทนของประมุขทางศาสนาที่เป็นของค่ายชาวญวนโดยเฉพาะ ชาวญวนตั้งแต่หมู่บ้านลงมาจึงเคารพและเชื่อฟังพระสังฆราชเป็นอย่างดี เป็นการสนับสนุนให้บาทหลวงมีบทบาททางการปกครองชาวญวนในเวลาต่อมาได้ ในระยะแรก ญวนเป็นกำลังให้บาทหลวงในการต่อต้านพวกโปรตุเกสและนิกายเยซูอิตที่ขอบเกาะกระรุกราน ตัวอย่างที่แสดงความสัมพันธ์ของชาวญวนกับบาทหลวงฝรั่งเศส เห็นได้จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในราวเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ ชาวโปรตุเกสหลายคนได้เข้ามาชมขูพระสังฆราชด้วยกิริยาว่าจาหยาบคาย กล่าวหาว่าพระสังฆราชไม่มีสิทธิและอำนาจที่จะสอนศาสนา ชาวญวนในหมู่บ้านไม่พอใจเป็นอย่างมาก ลูกศิษย์เข้าทำร้ายชาวโปรตุเกสอย่างเปิดเผยเป็นแค้นตั้งที่บาทหลวงฝรั่งเศสได้เล่าไว้ว่า

"...ถ้าพระสังฆราชไม่ห้ามปรามพวกโคชินจีนไว้เสียก่อนแล้ว พวกเหล่านี้คงถูกฉีกออกเป็นชิ้น ๆ เป็นแน่..."^๒

^๑ Mgr. Pallegoix, op.cit., pp. 103 - 109.

^๒ Ibid., pp. 127 - 128.

ยิ่งกว่านั้นชาวญวนยังรวมกันลงเรือแล่นจะไปเผาค่ายชาวโปรตุเกสอีก ทำให้ชาวโปรตุเกสหัวหน้ากลุ่มที่ข่มขู่พระสังฆราชต้องหลบหนีจากอยุธยาไป^๑

สมเด็จพระนารายณ์ทรงมีนโยบายทางการเมืองที่จะคบฝรั่งเศสเป็นมิตร เพื่อให้ฮอลันดาค่ายเกรงไม่กล้าคุกคามกระทำอำนาจกับไทยได้อย่างง่ายดายอีก และเพื่อให้เป็นไปตามนโยบายดังกล่าว จึงทรงเอาพระทัยพวกฝรั่งเศสเป็นพิเศษ นอกเหนือจากที่ทรงมีพระมหากษัตริย์คุณ เช่นที่มีกับพวกชาวต่างชาติโดยทั่วไปตามประเพณี ยังพระราชทานประกาศให้คนไทยมีสิทธิเสรีที่จะเลือกนับถือศาสนาใดก็ได้ และทรงสนับสนุนคณะสอนศาสนาฝรั่งเศสตั้งศูนย์ศาสนาขึ้นในอยุธยา ในการนี้ได้พระราชทานที่ดินในบริเวณค่ายชาวญวนให้กับบาทหลวง^๒ พร้อมทั้งช่วยเหลือสร้างโบสถ์ อาคาร และเชือกั้นน้ำให้ควย ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นสถานปฏิบัติศาสนกิจ และเป็นโรงเรียนสอนศาสนาและฝึกอบรมสามเณรที่เดินทางมาจากหลายประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะจากเวียดนาม ค่ายชาวฝรั่งเศสนี้มีชื่อว่า "ค่ายเซนต์โยเซฟ" การพระราชทานที่ดินให้บาทหลวงเท่ากับเป็นการยอมรับอย่างเป็นทางการว่า บาทหลวงมีสิทธิและอำนาจในค่ายญวนโดยปริยาย

การที่สมเด็จพระนารายณ์ทรงเอาพระทัยพวกบาทหลวงในระยะแรก ทำให้ชาวญวนเพิ่มความศรัทธาในบาทหลวงมากขึ้น ชาวญวนที่ยังไม่นับถือคริสต์ศาสนา ก็พากันเข้ารับอีกเป็นจำนวนมาก เพราะเหตุที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสนับสนุนให้บาทหลวงดำเนินการเผยแผ่ศาสนาได้ โดยมีแหล่งพำนักถาวรอยู่ในค่ายชาวญวนเคียบ ชาวญวนเองก็ให้ความเคารพและศรัทธา บาทหลวงจึงได้เข้าไปมีส่วนปกครองชาวญวนใน

^๑ Loc. cit.

^๒ ที่ดินบ้านญวนมีอาณาเขตตั้งแต่เหนือวัดนางทรายขึ้นไปจนถึงปากคลองนางตะเคียนข้างเหนือ และที่ดินของบาทหลวงตั้งอยู่ที่บ้านปลาเห็ด ทางปากคลองนางตะเคียนข้างเหนือเช่นกัน.

ค่ายควย เนื่องจากบาทหลวงมีอิทธิพลเพิ่มขึ้น เพราะชาวญวนศรัทธาในศาสนาเป็นเบื้องต้น จึงเป็นที่แน่นอนว่าชาวญวนที่เป็นพุทธ ย่อมจะไม่ยอมอยู่ใต้คำบัญชาว่ากล่าวของบาทหลวง ต่างฝ่ายก็มีระเบียบการประกอบกิจกรรมตามศาสนาของตน ชาวญวนในสมัยอยุธยาจึงแยกกันอยู่ตามพวกพ้องที่นับถือศาสนาเดียวกัน ในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศนั้น ปรากฏว่า ชาวญวนพุทธแยกไปอาศัยรวมกันอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับหมู่บ้านญวนคริสต์นั่นเอง และบาทหลวงก็ไม่อาจเข้าแทรกแซงหรือมีอิทธิพลทางปกครองพวกญวนพุทธเหล่านี้เลย

นับได้ว่าในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ พระองค์ทรงสนับสนุนให้บาทหลวงฝรั่งเสสมีอิทธิพลเหนือชาวญวนที่นับถือคริสตศาสนาในประเทศไทย ซึ่งยังผลให้ชาวญวนแยกกันอยู่ตามศาสนา ต่อมาปรากฏว่าบาทหลวงใช้อำนาจเพิ่มขึ้นจนกลายเป็นอุปสรรคในการที่ไทยจะปกครองชาวญวนโดยตรง และเป็นปัญหาที่จะกล่าวได้โดยละเอียดต่อไป

โดยหลักการแล้วในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ลักษณะการปกครองชาวญวนในประเทศไทยยังคงคล้ายคลึงกับสมัยอยุธยา แต่เนื่องจากชาวญวนในประเทศไทยมีจำนวนเพิ่มขึ้นมาก ประกอบกับสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ที่ซับซ้อนกว่าเดิม รวมทั้งรัฐบาลไทยได้มีความสัมพันธ์กับเวียตนามมากขึ้นกว่าในสมัยก่อนด้วย ลักษณะปลีกย่อยในการปกครองชาวญวนจึงผิดแปลกไปจากเดิมบ้าง

หลังจากที่ไทยเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่าใน พ.ศ. ๒๓๑๐ แล้ว ปรากฏความในหลักฐานว่าพวกที่นับถือคริสตศาสนาแตกसानซานเช่นอพยพหลบหนีกันไปเป็นกลุ่ม ๆ เมื่อตั้งกรุงธนบุรี พวกเหล่านี้ก็ได้มีส่วนรับราชการต่อสู้กับพม่าด้วย กล่าวรวมว่าเป็น "พวกเขารัต" โดยไม่มีการจำแนกว่ามีชาติใดบ้าง เป็นที่เข้าใจว่าคงมีชาวญวนรวมอยู่ด้วยอย่างแน่นอน การปกครองชาวญวนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยังคง

เป็นลักษณะรวมกลุ่มตามเชื้อชาติเพื่อสะดวกต่อการปกครองและการเกณฑ์ใช้ราชการ เช่นเดิม แต่ข้อที่ผิดแผกไปนั้นได้แก่ การแบ่งแยกกลุ่มตามศาสนาและการขึ้นกรม ในการแบ่งแยกกลุ่มตามศาสนาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์โดยเฉพาะในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์จะแยกชาวญวนที่นับถือคริสต์ศาสนา ให้อยู่ต่างหาก ที่ตำบลสามเสนกรุงเทพฯ ให้อยู่ร่วมกับชาวเขมร และคนเชื้อสาย โปรตุเกสซึ่งนับถือคริสต์ศาสนาเหมือนกันและอยู่มาก่อน ส่วนพวกญวนที่นับถือพุทธศาสนา อยู่ร่วมกับพวกเก่าที่นับถือศาสนาเดียวกันที่ตำบลบางโพ กรุงเทพฯ ที่กาญจนบุรี และ ในหัวเมืองภาคเหนือ หลังจากนั้นพวกญวนที่อพยพเข้ามาในไทยก็เข้าสมทบอยู่กับ ที่นับถือศาสนาเดียวกับตน สันนิษฐานได้ว่าเหตุผลสำคัญที่ทรงเจตนาแบ่งแยกชาวญวน ตามศาสนาเช่นเดียวกับที่แบ่งตามเชื้อชาติก็เพื่อให้สะดวกในการปกครอง อีกประการ หนึ่งคือจัดตามสาขาเหตุที่เข้ามา เช่นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กลุ่มญวน คริสต์เป็นพวกที่สมัครใจเข้ามาตามค้าเกลือกล่อมชักชวนของไทย ระหว่างทำสงคราม เรียกว่าเป็นพวก "สามภักดิ์" จึงจัดให้อยู่ต่างหากจากพวกที่ถูกกวาดต้อนได้เมื่อรบ ชนะซึ่งเป็นญวนพุทธเป็นส่วนมาก

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ชาวญวนมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น หลายกลุ่ม อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ไม่ใช่มีอยู่กลุ่มเดียวในเมืองหลวงเช่นสมัย อยุธยา (เข้าใจว่าในสมัยอยุธยา มีชาวญวนอาศัยอยู่ในเมืองอื่น ๆ ค่าย แต่มีเป็น จำนวนน้อยคือที่จันทบุรี มะริด ตะนาวศรี และนครศรีธรรมราช เนื่องจากชาวโคชินจีน ชำนาญค้าทะเล ชอบเดินเรือแสวงโชค ย่อมจะเข้ามายังเมืองติดทะเลของไทย ที่นครศรีธรรมราชนั้นปรากฏว่ามีสลักญวนชุกชุม นอกจากนั้นบาทหลวงฝรั่งเศษยังได้ ฝึกให้ชาวญวนสอนศาสนา ช่วยเหลือเผยแพร่ศาสนาในประเทศไทยด้วย) ดังนั้น หน้าที่รับผิดชอบการปกครองชาวญวนจึงไม่ขึ้นกับพระคลังแต่ผู้เดียวอีกต่อไป ชาวญวน ในกรุงเทพฯ ถูกจัดจำแนกให้ขึ้นกับกรมต่าง ๆ กันหลายกรม โดยพิจารณาตามความ ถนัดและสามารถ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทหารญวนองเชียงสือ มีจำนวนมาก นอกจากจะรับราชการทหารขึ้นต่อสมุหพระกลาโหมแล้ว ยังได้สังกัด

กรมอื่น ๆ อีกด้วย เมื่อองค์เชียงสือหนีไปจากกรุงเทพฯ ใน พ.ศ. ๒๓๒๕ พงศาวดาร
ได้บรรยายเรื่องราวไว้ว่า

"...ครั้นถึงเดือนยี่ ปีมะเมีย ๑๑๔๔ องค์เชียงสือก็พา
ครอบครัวกับญวนเก่าที่กรุงและญวนขุนนางคือองเหยียบ
เจ้ากรมช่างสลัก องหัน เจ้ากรมช่างไม้ องเกาโล
เจ้ากรมช่างหล่อ รวม ๓ คนแล้ว..."^๑

เข้าใจว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ คงจะได้พระราชทานตำแหน่ง
เจ้ากรมเหล่านี้ให้แก่ญวนตามความถนัด โน้มน้ำใจให้อยู่รับราชการ เพื่อแก้ปัญหาขาดแคลน
กำลังคนที่สามารถโดยเฉพาะช่างซึ่งขณะนั้นเป็นเวลาที่ไทยกำลังก่อร่างสร้างเมืองใหม่
หมู่บ้านญวนทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น
มักจะสังกัดกรมใดกรมหนึ่งทั้งหมู่บ้าน หมู่บ้านญวนในตำบลสามเสนนั้นสังกัดกรมทหาร
ปืนใหญ่ญวนทั้งหมด หมู่บ้านญวนริมคลองผดุงกรุงเกษมสังกัดกรมทหารญวนอาสาปืนใหญ่
ฝ่ายพระบรมมหาราชวัง เป็นต้น หัวหน้าหมู่บ้านซึ่งเป็นผู้มีความสามารถเกินกว่าคนอื่น
หรือเป็นผู้ที่พวกญวนพอใจให้เป็นผู้นำ จะได้รับพระราชทานตำแหน่ง ยศ ศักดิ์
ราชทินนามให้เป็นขุนนางว่าการบังคับกรมกองนั้น ๆ และขึ้นกับขุนนางไทยหรือกรมกอง
เหนือขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง ดังที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ พระราชทานตำแหน่ง ยศ
ศักดิ์ ราชทินนามแบบไทยให้แก่ ทง ดุง เกียน (Thong Dung Gian) และ โฮ
เคื่อง คัก (Ho Duong Dac) ผู้บังคับกองทหารญวนองเชียงสือ โดยเทียบจากยศ
และตำแหน่งที่ได้จากญวนเพื่อให้ปกครองดูแลบังคับบัญชาพวกญวนต่อไป และขึ้นต่อ
สมุหพระกลาโหม หัวหน้าหมู่บ้านญวนในสมัยนี้ได้รับตำแหน่งสูงกว่าในสมัยอยุธยา
เป็นจางวางกรมหรือเจ้ากรม ตำแหน่งเจ้ากรมทหารปืนใหญ่ญวนของพระยาบวรภา-

^๑ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๕, หน้า ๒๕๒ ; เจ้าพระยาทิพากรวงศ์,
พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑, (พระนคร : องค์การคณาจารย์,
๒๕๐๓), หน้า ๑๔๗.

สิ่งหนาทันั้น ปรากฏว่าเป็นตำแหน่งสืบตระกูล นอกจากนั้นกรมขุนอื่น ๆ เช่น กรมทหารขุนอาสาปืนใหญ่ มีขุนอนันต์คามบริรักษ์เป็นผู้บังคับกอง กรมขุนแจหรือที่หมู่บ้านขุนบางโพมีขุนฤทธิชลาธาร เป็นเจ้ากรม^๑ เป็นต้น และยังมีตำแหน่งลดหลั่นลงมาอีกมากมายได้แก่ ปลัดกรม สมุหบัญชี นายกอง หรือขุนหมื่น ซึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ นั้น ขุนหมื่นในกองทหารปืนใหญ่ขุนมีถึง ๖๐ นาย^๒ นับได้ว่าในสมัยนี้ชาวขุนได้เพิ่มจำนวนขึ้นมาก จัดขึ้นเป็นกรมกองต่าง ๆ อย่างกว้างขวางกว่าสมัยอยุธยา

สำหรับการขึ้นกรมของพวกขุนในประเทศไทยนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงมีพระราชดำรัสถึงการขึ้นกรมของคนขุนได้ว่า

"...เมื่อได้เชลยขุนบาง ลาวบาง หรือข้าเจ้า ซึ่งเป็นกรมใหญ่ เมื่อเจ้าสิ้นพระชนม์ลง ยกเลขไพร่สมในกรมนั้นมาเป็นไพร่หลวง เอาเจ้ากรมปลัดกรมเดิมมาตั้งให้เป็นเจ้ากรมปลัดกรมต่อไป ชื่อกรมเหล่านั้นก็เรียกขุนอาสา - ลาวอาสา - ตามเพศภาษา...แจกไปให้ขึ้นกรมพระกลาโหมบาง กรมมหาดไทยบาง กรมต่าง ๆ บาง..."^๓

^๑ หอสมุดแห่งชาติ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕, เลขที่ ๖๔๑, บัญชีรายชื่อขุนอาสาปืนใหญ่; จ.ศ. ๑๒๔๑ (พ.ศ. ๒๔๒๒) ; กจร., ร.๕, น.๔๐.๔/๒๘, ที่ ๔๘/๑๕๘๘, พระยานรินทรราชเสนี ปลัดทูลฉลองกระทรวงกลาโหมถึงพระยาเพชรปानी ปลัดฉานครบาล, ๑๑ ตุลาคม ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒).

^๒ กจร., ร.๕, น.๒๘.๒/๔๒, บัญชีรายชื่อข้าราชการ พนักงาน ขุนหมื่น ซึ่งคงได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดอยู่ในกระทรวงกลาโหม, ร.ศ. ๑๒๘ (พ.ศ. ๒๔๕๒).

^๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ, "พระราชดำรัสทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน", หนังสืออ่านประกอบคำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย, (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๔), หน้า ๒๒๗.

การแจกแจงโยกย้ายชาวยุวนขึ้นกรมกองไม่มีระเบียบแบบแผนแน่นอน เป็นไปตามความต้องการแต่ละครั้ง เช่นเดียวกับการโยกย้ายกำลังคนขึ้นกรมต่าง ๆ โดยทั่วไปในระบบราชการ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าทรงมีพระราชธิบายไว้ว่า

"...มีการเปลี่ยนแปลงไปตามลำดับไม่คงรูปเดิมอยู่ได้ เป็นไปตามความต้องการมีอหนึ่คราวหนึ่ ไม่ไคเป็น การที่คิดแบ่งสรรปันส่วนเพื่อการจะให้เป็นการเรียบร้อย ในราชการ..."^๑

กรมยุวนซึ่งคนยุวนรับราชการและกรมต่าง ๆ ที่สังกัดเหนือขึ้นมานั้น ยังมีปรากฏเป็นหลักฐานอยู่บ้าง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าทรงมอบกองยุวนสามภักดิ์ และกองยุวนอาสารบซึ่งไคมาจากการทำสงครามกับเวียคนามใน พ.ศ. ๒๓๗๗ และ พ.ศ. ๒๓๘๓ แกสมเด็จพระเจ้านองยาเชอเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ซึ่งรับสนองพระบรมราชโองการเรื่องการทหารเรือและทหารปืนใหญ่ ให้ฝึกหัดยุวนเป็นทหารปืนใหญ่ตามระเบียบการฝึกหัดทหารแบบยุโรป^๒ เพื่อประจำกองทหารปืนใหญ่ยุวนยุวนเหล่านี้มีทั้งที่นับถึอคริสตศาสนาและพุทธศาสนา กองยุวนสามภักดิ์เป็นยุวนคริสต์ อาศัยกับพวกเขมรเชื้อสายโปรตุเกส ซึ่งสังกัดกรมฝรั่งแมนป็น ส่วนกองยุวนอาสารบ

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๐.

^๒ สมเด็จพระยาคำรงฯ, ความทรงจำ, (พระนคร : แพรพิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๑๕๗ - ๑๕๘ ; ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๓ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๖, (สำนักพิมพ์ก้าวหน้า : ๒๕๐๗), หน้า ๓๑๖ - ๓๑๗ ; ในคราวเดียวกัน พระบาทสมเด็จพรนั่งเกล้าไคทรงโปรดให้สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เมื่อครั้งยังเป็นพระยาศรีสุริยวงศ์ จัดพวกมอญฝึกหัดทหารปืนเล็กอย่างฝรั่งอีกพวกหนึ่ เพื่อสำหรับประจำป้อมเมืองสมุทรปราการ.

นับถือพุทธศาสนา อาศัยอยู่ตำบลบางโพ เข้าใจว่าเป็นฉนวนพวกแรกที่ได้รับพระราช
เบี้ยหวัดประจำปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้ทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับ
ฉนวนทหารปืนใหญ่ว่า

"...ส่วนทหารปืนใหญ่นั้น แต่เดิมมีทหารฝรั่งแมนปืน
ภายหลังมีทหารฉนวนปืนใหญ่ แต่ไม่ได้ฝึกหัดอันใดอยู่ใน
ในกรมพระกลาโหมสิทธิขาดต่อภายหลังมา จึงได้
ฝึกหัดทหารฉนวนปืนใหญ่ขึ้นตามแบบอย่างฝรั่ง..."^๒

ฉนวนทหารปืนใหญ่ที่ยังไม่ได้ฝึกหัด น่าจะหมายถึงฉนวนที่เข้ามาตั้งแต่สมัย
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ คือ ฉนวนบางโพที่ไม่ได้สังกัดกองฉนวนอาสารบ แต่
ไม่ทราบแน่ชัดว่าฉนวนพวกนี้ได้เข้ามาร่วมฝึกหัดทหารปืนใหญ่แบบยุโรปในเวลาต่อมาด้วย
หรือไม่ หลักฐานในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ระบุไว้ว่า ฉนวนบางโพ
สังกัดกรมฉนวนแจวขึ้นกระทรวงกลาโหมในพระบรมมหาราชวัง^๓ ซึ่งในสมัยรัชกาลที่ ๔

^๑พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ, เรื่องเดิม, หน้า ๒๒๗ ; ปรากฏเป็น
หลักฐานเฉพาะเพียง ๒ กรม คือ กรมอาสาปืนใหญ่ และกรมทหารปืนใหญ่ ในสมัย
รัชกาลที่ ๓ และที่ ๔ เท่านั้น ว่าได้รับพระราชทานเบี้ยหวัด ในสมัยรัชกาลที่ ๕
พวกฉนวนเหล่านี้ยังคงได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดและยกเว้นเก็บเงินค่าราชการอยู่
รวมทั้งกรมฉนวนแจวอีกด้วย ก่อนหน้านั้นทรงมีพระราชดำรัสว่าพวกฉนวนเป็นเช่นเดียวกับ
ทหารไทยที่ไม่ได้มีการฝึกหัดระเบียบและไม่ได้รับเงินเบี้ยหวัด เบี้ยหวัดนี้จ่ายเฉพาะ
เจ้าหมู่ พวกขุนหมื่นเท่านั้น.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๘.

^๓กจข., ร.๕, น.๔๐.๔/๒๔, ที่ ๔๔/๒๓๘๐, พระยาอินทราธิบดีสีหราช-
รองเมือง ถึงพระยาเพชรปาลิ, วันที่ ๘ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒).

นั้น กรมฉนวนแจ้วขึ้นกับกรมพระกลาโหมในพระราชวังบวร^๑

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาบำราบปรปักษ์ ทรงพระนิพนธ์ไว้ในหนังสือ "ความทรงจำ"
เกี่ยวกับการขึ้นกรมของพวกฉนวนในสมัยรัชกาลที่ ๓ ว่า

"...ให้เกณฑ์พวกอาสาฉนวน (เขารัต) หักเป็นทหาร
ปืนใหญ่ ขึ้นอยู่ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
เมื่อยังดำรงพระยศเป็นเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์
พวกหนึ่ง เกณฑ์พวกอาสาฉนวนหักเป็นพวกทหารปืนเล็ก
ขึ้นอยู่ในกระทรวงกลาโหม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาบวรมหาศรีสุริยวงศ์ เมื่อยังเป็นที่พระยาศรีสุริยวงศ์
เป็นผู้บังคับบัญชาพวกหนึ่ง..."^๒

ข้อความนี้แสดงว่าฉนวนที่ขึ้นในสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศฯ น่าจะมีฐานะ
เป็นไพร่สมไม่ใช่ไพร่หลวง แต่พระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า
ในการฝึกหัดฉนวนก็เพื่อให้สังกัดกองทหารปืนใหญ่ไว้ประจำป้อมหัวเมืองชายทะเล
พวกฉนวนจึงอาจเป็นไพร่หลวงในการบังคับบัญชาฝึกหัดของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศฯ
เช่นพวกมอญอยู่ในบังคับของพระยาศรีสุริยวงศ์มากกว่า ต่อมาพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าฯ โปรดฯให้โอนกองทหารปืนใหญ่ฉนวนไปสังกัดในพระบาทสมเด็จพระ
ปิ่นเกล้าฯ การโอนครั้งนี้เป็นการกระทำอย่างเป็นทางการเพื่อเป็นพิธีแสดงพระราช
อำนาจและพระเกียรติยศอันสมควรตามฐานะกษัตริย์อีกพระองค์หนึ่งของพระบาท
สมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ^๓ ในการโอนครั้งนี้ พวกฉนวนสังกัดกรมพระกลาโหมฝ่าย

^๑ กจข., ร.๕, บ.๓/๔๑, ทำเนียบกรม, ไม่มีวันที่.

^๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาบำราบปรปักษ์, ความทรงจำ, หน้า ๑๕๗.

^๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาบำราบปรปักษ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕,
งานอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายจันต์ ณาชิวะ, ๒๕๐๗, หน้า ๑๗๕,
มีความว่า "พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ โปรดฯให้พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ
จัดการทหารบกทหารเรือขึ้นฝ่ายวังหน้า เนื่องจากหน้าที่ของพระบรมมหาราชวังในการ
ป้องกันพระราชอาณาเขตอันเป็นพระบรมราชประสงค์เพิ่มเติมแต่โบราณ."

พระบวรราชวัง และมีฐานะเป็นไพร่หลวง

อย่างไรก็ตาม การโอนทหารญวนซึ่งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว บังคับบัญชาอยู่แล้วนั้นไปเป็นทหารวังหน้า เป็นการโยกย้ายตามพระราชดำริใน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่จะปรับปรุงจัดระเบียบการทหารตามแบบฝรั่งอย่าง จริงจังมากขึ้น เนื่องจากได้มีนายทหารอังกฤษชื่อร้อยเอกน็อกซ์ (Captain Knox) มาสมทบกับร้อยเอกอิมเปย์ (Captain Impey) เป็นครูฝึกทหาร จึงโปรดฯ ให้ น็อกซ์เป็นครูทหารวังหน้า ในขณะที่เดียวกันทหารมอญซึ่งเคยขึ้นกับกรมพระกลาโหม นั้น โปรดฯ ให้คงอยู่ในบังคับของเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ซึ่งเป็นผู้จัดการทหารเรือผู้หนึ่ง ทหารมอญพวกนี้จึงได้เปลี่ยนไปเป็นทหารมรินสำหรับเรือรบ^๑

สำหรับกองอาสาญวน (ที่นับถือพุทธศาสนา อาศัยอยู่ที่ตำบลบางโพ) ขึ้น กับกองทัพเรือสังกัดฝ่ายวังหน้ารับราชการ เป็นทหารเรือเรื่อยมาจนกระทั่งถึงสมัย คั้งกรมทหารเรือใน พ.ศ. ๒๔๒๘ พวกญวนเหล่านี้ได้รับการฝึกหัดเป็นทหารปืนใหญ่ ประจำกรมกองอยู่บนบก ไม่เคยถูกจัดลงประจำเรือรบเลย^๒ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พวกญวนพุทธที่ถูกส่งไปประจำป้อมเมืองใหม่ที่กาญจนบุรีในสมัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่พอใจจะอาศัยอยู่ที่เดิม ต้องการเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ จึงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เข้ามาได้^๓ และพระราชทานที่ให้อยู่รวมเป็นกลุ่ม

^๑ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, สาส์นสมเด็จ, เล่ม ๕, หน้า ๕๒ - ๕๓.

^๒ มลิวัดย์ คงเจริญ, "บทบาทและกิจการทหารเรือในสมัยสมบูรณาญาสิทธิ- ราช", วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗, หน้า ๖๘.

^๓ พวกที่เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ เป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น ยังมีชาวญวนอีก จำนวนหนึ่งพอใจอาศัยอยู่ที่เดิมที่กาญจนบุรี และยังคงสืบเชื้อสายอยู่จนถึงปัจจุบันนี้.

ที่ริมคลองผดุงกรุงเกษมซึ่งได้ขุดขึ้นใหม่ (เชิงสะพานขาวในปัจจุบัน) ญวนเหล่านี้รับราชการขึ้นกรมอาสาญวนสังกัดกรมอาสาหกเหล่า ต่อมาเมื่อโปรดฯ ให้โอนพวกญวนเข้ารีตไปสังกัดวังหน้า ก็ได้จัดพวกกรมอาสาญวนนี้เป็นทหารปืนใหญ่ฝ่ายพระบรมมหาราชวัง^๑ ให้อยู่ในความบังคับบัญชาของพระอมรวิสัยสรเดช (ต่อมาคือเจ้าพระยาสุรวงค์ไวยวัฒน์พิพัฒนศักดิ์)^๒

ชาวญวนซึ่งขึ้นกับกรมพระราชวังบวรสถานมงคลหรือขึ้นกับพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ นั้น นอกจากสังกัดกรมทหารปืนใหญ่ญวน ซึ่งแบ่งออกเป็นกรมทหารปืนใหญ่ญวนหน้าซ้าย กรมทหารปืนใหญ่ญวนหน้าขวา กรมทหารปืนใหญ่ญวนหลังแล้ว ยังมีกรมญวนแจว กรมญวนสามภักดิ์ กรมทหารในญวนซ้าย กรมทหารในญวนขวา กรมช่างทหารในญวนขวา ทั้งหมดขึ้นกับกรมพระกลาโหมฝ่ายพระราชวังบวร (ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้โอนเข้าสังกัดกรมพระกลาโหมฝ่ายวังหลวงหมด) ส่วนกรมญวนที่ขึ้นในกรมพระกลาโหมฝ่ายพระบรมมหาราชวังในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้แก่ กรมช่างสลักญวนขึ้นในกรมช่างสิบหมู่กองญวนอาสาปืนใหญ่ (ญวนคลองผดุงกรุงเกษม) และที่ขึ้นกรมอื่น ๆ ได้แก่ กรมหกคะเมนรำ-โคมขึ้นกรมวังใหญ่^๓

กรมญวนมีจำนวนเพิ่มขึ้นอีกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ที่สังกัดกรมพระกลาโหม ได้แก่ กรมช่างในญวนลาวขวา ญวนทหารเมืองกาญจนบุรี ญวนทหารเมืองเหนือ (ไม่ระบุว่า เป็นกรมหรือกอง) และที่ขึ้นกรมอื่น ๆ คือ กรมช่างเหล็ก

^๑ สมเด็จพระยาคำรงฯ, ความทรงจำ, หน้า ๑๕๕.

^๒ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, สาส์นสมเด็จ เล่ม ๕, หน้า ๖๕.

^๓ กจช., ร.๕, บ.๓/๔๑, ทำเนียบกรม, ไม่มีวันที่.

เงินจวน ขึ้นกรมพระคลังในข้าราชการโรงเรือและกรมไพร่หลวงจวนทงขึ้นกรมท่าซ้าย^๑
 แม้ว่าจวนจะขึ้นหลายกรม แต่จวนที่อาศัยอยู่ตำบลบางโพธิ์เหมือนจะถูกแจก
 แจงให้ขึ้นกรมต่าง ๆ มากที่สุด ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากเป็นพวกจวนที่เข้ามาตั้งแต่สมัย
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ มีความสามารถทางการช่างและการทหาร เป็นที่
 ประจักษ์แต่แรก จึงถูกแจกจ่ายไปใช้ราชการมากกว่าพวกจวนซึ่งถูกกวาดต้อนเข้ามา
 ในระยะหลัง และได้รับการกำหนดโดยตรงให้ฝึกหัดเป็นทหารปืนใหญ่ คำให้การชาว
 จวนในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯชี้ให้เห็นว่า จวนที่ถูกกวาดต้อนมาในคราว
 ทำสงครามเป็นเพียงราษฎรธรรมดาที่ทำมาหากินเป็นพ่อค้าและพวกเก็บของป่าเป็น
 ส่วนมาก

การศึกษาประวัติการรับราชการของชาวจวนในกรุงเทพฯ ได้หลักฐานจาก
 กรมทหารปืนใหญ่จวนกรมเดียวเท่านั้น ชาวจวนที่สังกัดกรมทหารปืนใหญ่ในสมัย
 รัชกาลที่ ๓ และ ๔ มีหน้าที่ฝึกหัดการยิงปืนใหญ่เพื่อประจำป้อมเตรียมรับสภาวะ
 สงครามอันอาจจะเกิดขึ้น จวนเหล่านี้เป็นไพร่หลวงได้รับยกเว้นเงินค่าราชการ
 และยังได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดเงินปีด้วย ต่อมาความจำเป็นในการใช้กองทหาร
 ปืนใหญ่ลดน้อยลง จึงเหลือเพียงเพื่อไว้ประดับพระราชเกียรติยศเท่านั้น หน้าที่ของ
 จวนทหารปืนใหญ่ก็เปลี่ยนแปลงไป พระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์
 เมื่อครั้งเป็นบัญชาการกรมยุทธนาธิการในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทรงให้ความเห็นเกี่ยว
 กับกรมทหารปืนใหญ่เรื่องจัดการทหารศก ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) ว่า

^๑เรื่องเดียวกัน ; กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประชุมพระนิพนธ์เบ็ดเตล็ด
ภาค ๓, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงบุษริศน์ราชพัลลภ ท.จ. (ช้อย
 ไกรฤกษ์), ๒๖ มีนาคม ๒๔๕๒, หน้า ๑๘ ; เข้าใจว่าคงเป็นกรมเดียวกับกรม
 ทกคะเมนรำโคมในสมัยรัชกาลที่ ๔ ซึ่งเรียกอย่างง่ายว่ากรมจวนทง และต่อมาคง
 เปลี่ยนสังกัดจากพระเจ้าน้องยาเธอกรมขุนวรจักรธรานุภาพ (ต้นสกุลปรวโมช)
 ในกรมวังใหญ่ มาเป็นพระยาโชฎีกกราชเศรษฐีในกรมท่าซ้าย.

...การทหารปืนใหญ่เป็นของสำคัญที่มักจะมีผู้ต้องการมาก การที่มีปืนใหญ่และการไชอยู่ทุกวันนี้ใครคนลากูไม่มีมาเป็นที่ เสียพระเกียรติยศยิ่ง ครั้นจะให้เลิกเสียจะวูไม่มีกองทหาร ปืนใหญ่เลยก็เป็นการน่าเกลียดนักควรต้องมีไว้บางพยุเป็น ตัวอย่างและอาจให้ความมีทหารปืนใหญ่อยู่อย่างแท้จริงอยู่บาง แดกกองทหารปืนใหญ่นั้นประโยชน์ไซ้ใครนอชหรือไม่มีเลย นอกจากการแห่แห่นหรือยิงสลุดก็วูใครนอชจะเลิกเสีย หรือทิ้งไว้ให้ชายหนาก็มีควร คิดดูวูเกล้า วาจะจัด ปืนใหญ่อย่างที่มีประโยชน์ใครจริงไว้บางควย...

สำหรับญวนทหารปืนใหญ่นั้นใครมีการเปลี่ยนแปลงโยกย้ายหน้าที่แต่เมื่อใครไม่ ปรากฏ เข้าใจว่าเมื่อไม่มีหน้าที่ราชการ ห้มคความจำเป็นที่จะฝึกหัดทหารปืนใหญ่ จำนวนมากแล้ว จึงพากันแยกย้ายไปทำมาหาเลี้ยงชีพอยู่ตามหัวเมืองและมณฑลต่าง ๆ ใน พ.ศ. ๒๔๔๑ เมื่อสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ครังคำรงพระยศกรมหมื่นเสด็จตรวจราชการมณฑลนครไชยศรีถึงเมืองสุพรรณบุรี ได้พบ พวกญวนทหารปืนใหญ่อยู่รวมเป็นหมู่ตั้งรกรากทำมาหากินที่อำเภอบางลี่ พวกญวนปกครอง กันเองตามแบบการปกครองท้องถิ่นที่มีกำนันผู้ใหญ่บ้านซึ่งเลือกกันขึ้นเอง^๒ พวกญวนเหล่านี้ ยังคงได้รับยกเว้นเงินส่วยหรือเงินค่าราชการ เพราะยังเป็นเลขกรมทหารปืนใหญ่ ญวนอยู่ตามเดิม และขุนหมื่นก็ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดเช่นเดิม ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าไ้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้บุตรหมู่ทหารปืนใหญ่ ญวนเข้าประจำรับราชการพลัดเปลี่ยนเวรทำสวนที่พระราชวังดุสิต ซึ่งอยู่ใกล้บริเวณ

^๑ กจข., ร.๕, ก.๑๓.๑/๑๖, ที่ ๒๐๒๘/๓๔, สมเด็จพระเจ้านองยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ๒๒ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕).

^๒ กจข. ร.๕, ม.๒.๑๔/๘, เรื่องกรมหมื่นคำรงฯตรวจราชการมณฑลนคร ไชยศรี, ๑๘ ส.ค. - ๒๗ ต.ค. ๑๑๗ (พ.ศ. ๒๔๔๑).

บ้านฉางสามเสน^๑ เมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จไปตรวจราชการอีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. ๒๔๔๖ ก็ได้พบพวกญวนเหล่านี้ชุกชุมมากที่อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี

...พวกญวนเขาริถีที่มาจากสองพี่น้องนี้มาจากสามเสน
ที่นั่น ที่มาอยู่ตั้งแต่ ๒๐ ปีก็มี เพิ่งมาอยู่ใหม่ก็มี
สร้างโรงสวกไผ่แห่งหนึ่งนานแล้ว เคี้ยวนี้มีปากคูดูวง
มาอยู่คน... พวกญวนเขาริถีที่สองพี่น้องเหล่านี้ได้ความ
ว่าเรียบรอยแล้วเวลามีราชการงานเมืองก็ช่วยราชการ
โดยแข็งแรง...^๒

ญวนที่ไม่ได้ถูกเกณฑ์เข้ารับราชการอาศัยอยู่ต่างจังหวัด และทำราชการในความปกครองบังคับของเจ้าเมืองกรมการจังหวัดนั้น พระยาบรรพชาสิงหนาทมโอรสาปกครองได้เฉพาะญวนในกรุงเทพฯ ที่ตำบลสามเสนและชาวญวนสามเสนที่อพยพไปอยู่ในต่างจังหวัดเฉพาะเมื่อถึงคราวเกณฑ์เท่านั้น

เมื่อเริ่มร่างพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารใน พ.ศ. ๒๔๔๖ จำนวนคนที่เกณฑ์เป็นทหารมีน้อยไม่พอแก่ราชการ เพราะคนที่ต้องปลดหอกออกไปด้วยประเภทต่างๆ มีมากกว่าจำนวนที่มีขึ้นใหม่ มีการหลบหนีเพราะไม่อยากเป็นทหาร บุตรหมู่กรมกลาโหมพากันหลีกเลี่ยงเกรงว่าจะได้รับความลำบาก ไปสังกัดขึ้นกรมอื่นหมุนเวียน ก่อให้เกิดความยุ่งยากลำบาก

^๑ กจข., ร.๕, ม.๒๔.๒/๔๑, เรื่องพวกทหารปืนใหญ่เจ้าพระยาบรรพชาสิงหนาท จางวางกรมทหารปืนใหญ่ญวนกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๔ เมษายน ๑๒๔ (พ.ศ. ๒๔๕๒).

^๒ กจข., ร.๕, ม.๒.๑๔/๑๐๗, รายงานสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรี ร.ศ. ๑๒๒ (พ.ศ. ๒๔๔๖).

...บุตรหมู่ในจำนวนหลบหนีไปสู่กรมอื่น กรมยุทธนาธิการ
สืบติดตามไต่ตัวก็มักเป็นปัญหาว่า เป็นเลขไพร่หลวงซึ่งขึ้น
ในกรมกลาโหมฝ่ายพระราชวังบวรไมไชเลขสมของพระยา
กลาโหมราชเสนาที่ไต่มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า
ให้เป็นทหารและต้องเป็นความในระหว่างต่อสู้เช่นนี้
เสมอไป...

เพื่อตัดปัญหานี้ ประกอบกับกรมยุทธนาธิการคำริที่จะจัดตั้งกองทหารใน
มณฑลราชบุรีขึ้นเป็นกองใหญ่ ซึ่งมีเลขจำพวกนี้อยู่ในมณฑลนี้เป็นอันมาก เลขไพร่หลวง
และบุตรหมู่สังกัดกรมกลาโหมฝ่ายพระราชวังบวรซึ่งมีจำนวนมาก จึงถูกเกณฑ์
ชำระเข้ารับราชการทหารบริษัสด่านะการณไว้คราวหนึ่งก่อน กรมทหารปืนใหญ่ญวน
เป็นกรมหนึ่งซึ่งขึ้นกับกรมพระกลาโหมฝ่ายพระราชวังบวร จำแนกอยู่ในประเภทที่ไม่
ได้เก็บเงินส่วย มีจำนวน ๒,๑๔๗ คน^๒ เข้ารับราชการทหารตามมณฑลต่าง ๆ ขึ้น

^๑ กจช., ร.๕ ม.๒๘.๒/๒๔, บัญชีจำนวนเลขไพร่หลวงวังหน้าซึ่งยกเป็นทหาร
ร.ศ. ๑๒๐, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์
ทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ, ๒๓ เมษายน ร.ศ. ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๔).

^๒ กจช., ร.๕, ม.๒๘.๒/๒๔, ที่ ๑๔๐/๕๒๓๐, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก
กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ, ๒ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๑
(พ.ศ. ๒๔๔๕) ; นอกจากญวนทหารปืนใหญ่แล้ว ยังมีพวกไม่ได้เสียส่วยอีก ๒ จำพวก
คือ เขมรกรมทหารฝรั่งแม่นปืนซึ่งไม่ได้รับราชการสิ่งใดจำนวน ๔๔๓ คน พวกเลขกอง
โคเมืองสระบุรีมีหน้าที่แลคเวรกันเลี้ยงโคจำนวน ๗๐๐ คน นอกจากพวกเหล่านี้แล้ว
ไพร่หลวงส่วยฝ่ายพระราชวังบวรต้องเสียส่วย คิดเป็นเงินคนละ ๖ บาทต่อปี
ทั้งสิ้น ; ปลายเลอแก้ว ไท้กล่าวไว้ในหนังสือ "Description du Royaume Thai
ou Siam" ว่าจำนวนญวนทหารปืนใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ ๓ มีประมาณ ๑,๕๐๐ คน
นับว่าจำนวนเลขกรมทหารปืนใหญ่ญวนเพิ่มขึ้นไม่มากนักในสองรัชกาลที่ผ่านมา.

กระทรวงกลาโหม ตามพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารมณฑลซึ่งโปรดฯให้ออกไว้ในวันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๘ แต่ก็ยังมีชาวญวนเหลือเข้าประจำรับราชการที่พระราชวังสวนกุหลาบไต่จนถึงเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๑^๑

พวกญวนที่เคยได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดซึ่งมีจำนวน ๕๐๑ คน ได้รับการผ่อนผันให้คงรับพระราชทานเช่นเดิมเรื่อยมา แม้จะมีพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารซึ่งมีระเบียบการเกณฑ์ชายฉกรรจ์ทุกคนเป็นทหารโดยพระราชทานเป็นเงินก้อนให้แทนก็ตาม จนกระทั่งใน พ.ศ. ๒๔๕๓ จึงได้มีหมายเกณฑ์ขุนหมื่นกรมทหารปืนใหญ่ญวนที่ยังคงรับเบี้ยหวัดให้เป็นทหารโดยสมบูรณ์ เก็บเงินค่าราชการปีละ ๖ บาทสำหรับผู้ที่ไม่ถูกเกณฑ์เข้าเวร ซึ่งนอกจากขุนหมื่นที่เกษียณอายุปลดจากราชการตามระเบียบทหารแล้ว ที่เหลืออยู่คงให้เข้ารับราชการประจำกองดับเพลิงทหารบก^๒

ส่วนญวนในต่างจังหวัดนั้น โดยทั่วไปเป็นไพร่หลวงช่วยขึ้นต่อเจ้าเมือง แต่ลักษณะการปกครองชาวญวนแต่ละแห่งไม่เหมือนกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกญวนที่ได้เข้ามาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ พวกญวนที่ไม่ใช่พวกสามภักดิ์ถูกส่งไปไว้หัวเมืองทางเหนือและกาญจนบุรี จุดประสงค์ในการส่งพวกญวนไปไว้ยัง ๒ ภาคต่างกัน ทำให้ลักษณะการปกครองชาวญวนทั้ง ๒ แห่งไม่เหมือนกัน ชาวญวนในเมืองกาญจนบุรีมีหน้าที่ประจำป้อมเมืองใหม่ ปรากฏว่ามีตำแหน่งเป็นนายกอง ปลัดกองญวนเมืองกาญจนบุรีควบคุมพวกญวนให้อยู่เป็นกลุ่มท่ามาหากินภายในเขตเมืองนั้น ชาวญวนเมืองกาญจนบุรีจึงน่าจะมีฐานะเป็นไพร่หลวงเช่นเดียวกับไพร่หลวงญวนในกรุงเทพฯ

^๑ กจข., ร.๕, ก.๑๓.๓/๑๔, เรื่องเกณฑ์ขุนหมื่นกรมทหารปืนใหญ่ญวนเป็นทหาร ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๕๓).

^๒ กจข., ร.๕, ก.๑๓.๓/๑๔, ที่ ๑๒/๔๐๘๕, สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดชกรมหมื่นนครไชยศรีฯ ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ, ๒๕ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๕๓).

นอกจากนั้นหลักฐานในสมัยรัชกาลที่ ๓ ก็ระบุเรียกญวนกาญจนบุรีว่า "ญวนไพร่หลวง เมืองกาญจนบุรี"^๑ สำหรับหัวเมืองทางเหนือ ไคแก่ พิษณุโลก พิษยี่ สวรรคโลก และสุโขทัยนั้น ถูกส่งไปเพื่อกระจายญวนเคลยซึ่งมีจำนวนมากให้อยู่ที่ต่าง ๆ ไม่ให้รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ เป็นเหตุผลทางการปกครองและเป็นรางวัลแก่ขุนนางข้าราชการซึ่งทำความดีความชอบอีกด้วย ทรงโปรดให้เจ้าเมืองกรมการควบคุมดูแลพวกญวนเหล่านี้ โดยมีเงื่อนไขว่าไม่ให้หนีไปได้

...ถ้าอายุญวนมีไคคิดหนีเป็นคนเรียบริ่อยปกคิอยู่ ก็ให้ทำนุบำรุงมันให้ไคทำอะไรทำมาหากิน ไทมานิยมรักใคร่นับถือจะไคไซสอยเป็นกำลังราชการและกำลังเจ้าเมืองกรมการควย...^๒

...ถ้าญวนนั้นหยาบคายกระต้างกระเดื่อง กระทำคุมเหงราษฎรชาวบาน...เจ้าเมืองกรมการควรจะฆ่าฟันจำจองเขียนตีประหารไคก็ให้ฆ่าคุมควรกับโทษผิดมากและนอย กษชีไคแล้วเกรงให้อยู่ในอำนาจให้ไคอย่างเคียว...^๓

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ไม่มีการระบุเรียกญวนหัวเมืองทางเหนือว่าเป็นไพร่หลวงเลยกลับเรียกว่า "อายุญวน" และชื่อจังหวัดที่สังกัดอยู่เช่น "อายุญวน เมืองสุโขทัย"

^๑ หอสมุดแห่งชาติ, จดหมายเหตุนครรัชกาลที่ ๓, เลขที่ ๑๓, หนังสือออกญา-สุภาวดีเรื่องส่งหลวงลิขิตปรีชาออกสืบราชการ.

^๒ หอสมุดแห่งชาติ, ร.๓, เลขที่ ๗๘, ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรี เรื่องตั้งใหญ่เขาสวนทำกำนันตลาดเมืองฝายเหนือ ๕ หัวเมือง จ.ศ. ๑๒๐๔ (พ.ศ. ๒๓๘๕).

^๓ หอสมุดแห่งชาติ, ร.๓, เลขที่ ๗๘, ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าเมืองกรมการเมืองสวรรคโลก จ.ศ. ๑๒๐๔ (พ.ศ. ๒๓๘๕).

เป็นต้น หรือมีฉนั้นก็เรียกว่า "อายุวรรษาศึก" เท่านั้น

ข้อสังเกตเกี่ยวกับลักษณะการปกครองดังกล่าวคือ จัดการให้ชาวญวนได้อยู่รวมกลุ่มโดยที่ชาวญวนไม่มีความสมัครใจ เป็นเหตุให้พากันหลบหนีออกจากที่อาศัยกรณีนี้ได้เกิดขึ้นเฉพาะสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ซึ่งเป็นชาวญวนที่รัฐบาลจัดการรวมกลุ่มและเป็นพวกเชลยศึก ส่วนชาวญวนที่อยู่รวมกลุ่มกันในจังหวัดใดจังหวัดหนึ่ง จะไม่ได้รับสิทธิเดินทางออกนอกเขตจังหวัดที่ตนอาศัยอยู่โดยไม่สามารถขออนุญาตจากเจ้าหมื่น ซึ่งเป็นกฎธรรมดาสำหรับใช้ควบคุมเลขหมู่ให้คงจำนวนเพื่อเกณฑ์ใช้ราชการ สำหรับญวนในกรุงเทพฯเอง ที่ได้โยกย้ายที่ทำมาหากินได้นั้นเป็นไปในสมัยรัชกาลที่ ๕ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้มีญวนไพร่หลวงคำบลบางโพพากันหลบหนีขึ้นไปยังหัวเมืองทางเหนือ ที่เรียกว่า "หลบหนี" อาจเป็นเพราะไม่ได้ขออนุญาต ซึ่งได้มีพระบรมราชโองการให้เจ้าเมืองกรมการหัวเมืองเหล่านั้นสืบจับได้ทันทั่วที่ และส่งตัวคืนมายังกรุงเทพฯได้ทั้งหมด^๑ ปรากฏเช่นกันว่า ญวนไพร่หลวงอาจออกไปทำมาหากินยังหัวเมืองอื่นได้ชั่วคราว โดยขออนุญาตเจ้ากรมนายกongหรือเจ้าหมื่นในหมวดของตนเสียก่อน มีกรณีที่ชาวญวนไม่ยอมกลับมาอาศัยยังจังหวัดเดิมของตนเป็นเหตุให้เสียราชการ เช่นญวนไพร่หลวงเมืองกาญจนบุรี นายกองจึงต้องออกติดตามตัวกลับมา

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ หอสมุดแห่งชาติ, ร.๓, เลขที่ ๘๕, สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระยา
กำแพงเพชร, เมืองตาก เรื่องให้ขุนหมื่นไพร่ติดตามจับญวน ๗ คน ; จำนวนญวน
ทั้งหมดที่หนี ๑๒ คน.

...นายกองปลัดกองฉนวนเมืองการบุรีรัมย์ แจ้งความว่าฉนวนไพรหลวงพากันเข้ามาทำมาหากินอยู่ ณ แขวงกรุงเก่า นายโกยอาแกงเกร็ดอยู่กับนายตายฉนวนกรุงเก่า นายเตา-อาแกงกาว นายโตยอยู่บ้านแมลาแขวงกรุงเก่า เทียวแซเชือนเสียหากลับออกไปเมืองการบุรีรัมย์ จึงให้หมื่นทรงเดช หลวงพันกับหมื่นถิวกว้างนาม หมื่นทยานกว้างงายบุตรจักตัวขึ้นมาเอาตัวฉนวนมีชื่อชายหญิง ๕ คน ลงไป ณ กรุงเทพฯ จะไคส่งออกไปเมืองการบุรีรัมย์ตามเดิม...

บทลงโทษการหลบหนีของพวกฉนวนหัวเมืองเหนือก่อให้เกิดความแตกต่างระหว่างฉนวนไพรหลวงในกรุงเทพฯ และกาญจนบุรี โดยที่ฉนวนพวกหลังนี้ไม่ได้ถูกระบุว่ามีบทลงโทษเมื่อทำการหลบหนีเลย แต่พวกฉนวนหัวเมืองเหนือนั้น ดูเหมือนว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงเอาพระทัยใส่เรื่องฉนวนหัวเมืองเหนือจะหลบหนีมาก ใน พ.ศ. ๒๓๘๖ ฉนวนเมืองสุโขทัยหนีไป ๓ คน โปรดฯ ให้มีตราไปยังเจ้าเมืองกรมการหัวเมืองฝ่ายเหนือ ให้สืบคนหาตัวให้ได้ ในระหว่างการค้นหาเมื่อยังไม่ได้รับข่าวคราวก็ทรงรอนพระทัยมาก พระยาสุโขทัยได้รับหนังสือเร่งการจับกุมซึ่งมีความว่าพระองค์ทรงคอยฟังความเรื่องฉนวนหลบหนีอยู่ นอกจากนั้นยังกำชับว่าถ้าจับไม่ได้พระยาสุโขทัยและกรมการจะต้องพระราชอาญา และถ้าจับได้แล้วก็ให้ลงไปเข้าเฝ้าในกรุงเทพฯ ๒

^๑ หอสมุดแห่งชาติ, ร.๓, เลขที่ ๑๓, หนังสือออกญาสุภาวดี เรื่องส่งหลวงลิขิตปรีชาออกไปสืบราชการ, ไม่มีวันที่.

^๒ หอสมุดแห่งชาติ, ร.๓, เลขที่ ๑๖๐, หนังสือถึงพระยาสุโขทัยให้สืบจับอ้ายฉนวนที่หนีไปได้ จ.ศ. ๑๒๐๕ (พ.ศ. ๒๓๘๖).

ดังนั้นนอกจากญวนที่หลบหนีจะโดนลงโทษแล้ว ผู้รับผิดชอบควบคุมญวนก็ได้รับโทษด้วย การลงโทษคนญวนที่ผิดนี้เป็นเหตุผลทางการปกครอง เพื่อให้ญวนในหัวเมืองเหนืออื่น ๆ ยอมอยู่ในความปกครองอย่างสงบ ได้มีการลงโทษญวนพิษณุโลก ซึ่งหนีไปใน พ.ศ. ๒๓๔๔ ดังนี้

...หลวงราชโกษาทำให้อายุญวนหนีไปนั้น...ให้ลงพระราช
 อาญาเข็ญหลวงราชโกษา ๕๐ ที่ อายุญวนคนละ ๓๐ ที่
 ส่งตัวไปจำคุกไว้ ณ คุกกอน ครั้นจะจำไว้ ณ คุกอายุญวน
 ที่อยู่เมืองพิษณุโลก เมืองพิไชย เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย
 จะเขาใจว่า อายุเด็ก อายุหัย อายุเหียบ อายุเยิง ๔ คนนี้
 พวกกันหนีไปพนเขตแดนบ้านเมืองของเราได้ มันก็จะเอาเยี่ยง
 อย่างพากันหลบหนีไปเนื่อง ๆ จึงโปรดฯให้มอบตัวญวน ๔ คน
 ให้พระไชยบรร หลวงราชโกษา คุมเอาตัวกลับขึ้นมาให้อยู่ ณ
 เมืองพิษณุโลกตามพวกพ้องกัน ให้พระไชยบรร กรมการเอาตัว
 อายุญวน ๔ คนกระทำโทษให้เช็ดหلاب อายุญวนที่อยู่หัวเมือง
 เหนือของเรา จะไม่ไต่ดูเยี่ยงอย่างกันต่อไป...

สำหรับพวกญวนที่เข้ามาทางด่านตะวันออกของประเทศและอาศัยอยู่บริเวณ
 เขตมณฑลอิสาน จันทบุรี และพระตะบอง ได้รวมกลุ่มตามเชื้อชาติ ศาสนา และทำมา
 หากินเป็นไพร่หลวงช่วยขึ้นต่อเจ้าเมือง ในจันทบุรีและพระตะบองเป็นพวกญวนที่เข้า
 มาพำนักตั้งแต่อ่อนสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทั้งนี้เพราะจังหวัดทั้ง ๒ มี
 อาณาเขตติดต่อกับเขตแดนเขมรและญวนทางตอนใต้ จันทบุรีเป็นเมืองสำคัญอยู่ติดทะเล
 ส่วนที่เป็นอ่าวไทย ส่วนพระตะบองนั้นมีทะเลสาบเป็นแหล่งดึงดูดชาวญวนที่ทำอาชีพ
 ประมง มีหมู่บ้านชาวญวน ๒ แห่งในจันทบุรี ได้แก่บ้านญวนฝั่งตะวันตก และบ้านญวน
 ฝั่งตะวันออก หัวหน้าหมู่บ้านมีตำแหน่งกำนัน ในสมัยรัชกาลที่ ๕ กำนันคือนายกิ่ง

^๑ หอสมุดแห่งชาติ, ร.๓, เลขที่ ๕๔, สารตราเรื่องให้คุมอายุญวน ๔ คน
 กลับขึ้นไป ณ เมืองพิษณุโลก จ.ศ. ๑๒๐๗ (พ.ศ. ๒๓๔๔).

และหลวงนรารอานามนารถ รับผิดชอบดูแลพวกญวนสังกัดกับเจ้าเมืองจันทบุรี เมื่อรวมกรมทหารเรือใน พ.ศ. ๒๔๓๐ พระวรวงษ์เธอพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ผู้บังคับการกรมแสง ทรงจัดให้พวกญวนเข้ารีตเมืองจันทบุรี เข้าเวรรับราชการทหาร สังกัดกรมทหารเรือ แต่ก็ไม่ได้รับการฝึกหัดทหารแต่อย่างใด กลับใช้ให้ตีเหล็ก ทำทอง และกิจการอื่น ๆ บ้างแล้วแต่ความถนัด^๑ ต่อมาได้จัดให้รับราชการเสมอกองพาหนะทำหน้าที่รับขนของขึ้นล่อง ทั้งนี้มีนายกองต่างหากจากหัวหน้าหมู่บ้านคือหลวงชนานามคณิศรซึ่งอยู่ตำบลบ้านญวนฝั่งตะวันตก^๒ ส่วนในเมืองพระตะบองในสมัยรัชกาลที่ ๕ หลวงอานามกองญวนเป็นผู้จัดการเกี่ยวกับชาวญวนบางครั้งรวมไปถึงพวกญวนที่เข้ามาหากินเป็นการชั่วคราว โดยอยู่ในความบังคับของพระยาทหารธรณินทร์ ผู้ว่าราชการาอีกชั้นหนึ่ง^๓

สำหรับชาวญวนในเขตหัวเมือง ตะวันออกเฉียงเหนือ รัฐบาลได้ใช้นโยบายการปกครองโดยจัดให้รวมกลุ่มเช่นเดียวกับชาวญวนในภาคอื่น ๆ พวกญวนในเขตนี้เข้ามาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ ในระยะแรก ชาวญวนไม่ได้รับความสนใจหรือเอาใจใส่ที่จะให้มีการปกครองอย่างเป็นระเบียบ ทั้งนี้เป็นเพราะระยะทางไกลและการคมนาคมติดต่อดำยาก รัฐบาลไม่อาจรู้ความเป็นไปในจังหวัดไกล ๆ โดยเฉพาะบริเวณชายแดน

^๑ กจธ., ร.๕, ก.๑๔/๘๕, ที่ ๕๕/๑๘๐, สมเด็จพระหลวงคำรังกาทูลสมเด็จพระนรินทรสุทนต์, ๖ เมษายน ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๕).

^๒ กจธ., ร.๕, ผ.๒๕.๒/๗, ที่ ๕๑/๒๕๘, นายจบบว่าที่นายอำเภอเมืองเวียงมายังพระวิษยาธิบดีผู้ว่าการเมืองจันทบุรี, ๓ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๔).

^๓ กจธ., ร.๕ ผ.๓๑/๒๗ ที่ ๒๕๘/๒๒๗๑, สมเด็จพระหลวงคำรังกาทูลสมเด็จพระนรินทรสุทนต์, ๒๒ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕).

ได้อย่างถาวร และมักไม่ทันการเสมอ นอกจากนั้นบริเวณชายแดนติดกับลาวและเขมร ไม่มีการกำหนดเส้นกันพรมแดนแน่นอน เปิดทางไปมาหาสู่กันได้ ในบริเวณแดนต่อแดน ไทยเองก็ยินดีที่ชาวต่างชาติจะเข้ามาอาศัยเพิ่มจำนวนมากขึ้นในพระราชอาณาเขต จำนวนราษฎรที่เดินทางเข้ามาไม่มีการระบุหลักฐานแน่นอน และไม่มีการสำรวจ จำนวนประชากรจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ หน้าทำการปกครองชาวต่างชาติหรือราษฎร ตกอยู่กับเจ้าเมืองโดยปริยาย ทางกรุงเทพฯจะมีศุภอักษรหรือพระราชสาส์นสั่งราชการไปถึงเป็นคราว ๆ ไป ข้อความที่เกี่ยวกับราษฎร มักจะเป็นว่าให้เกลี้ยกล่อมเข้ามาไว้อีกเป็นจำนวนมาก และกำชับเจ้าเมืองกรมการให้ปกครองราษฎรให้ได้ ทำมาหากินอย่างร่มเย็นเป็นสุข อย่างไรก็ตามโดยแท้จริงนั้น ผู้ปกครองหัวเมืองตะวันออกเฉียงเหนือที่ราษฎรอาศัยอยู่มักไม่ใคร่เอาใจใส่ราษฎรนัก แม้กระทั่งจะเกณฑ์ใช้แรงงาน เก็บเงินค่าราชการ จนกระทั่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พวกญวนแขวงเมืองนครพนม ซึ่งตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่มที่บ้านโพธิ์วัดป่า บ้านบก บ้านนาญ พวกนี้ทำหนังสือร้องขอให้แต่งตั้งคนที่คุณเลือกเป็นหัวหน้าขึ้นเป็นนายหมวด นายกองทำการปกครองตนเอง และขอส่งส่วยอย่างเป็นทางการและเป็นกิจลักษณะ ในระยะแรกที่ญวนอพยพมาอยู่กันเป็นกลุ่ม ๆ และไม่มีหัวหน้าควบคุม เจ้าเมืองกรมการมักเลือกญวนอาวุโสซึ่งเป็นที่นับถือยกให้เป็นท้าวเพี้ย (ยศแบบลาว) ทำการดูแลกันเอง เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ โปรดฯให้มีข้อบังคับสำหรับกรมการ ขุนหมื่นผู้ทำหน้าที่รักษาคานพระราชอาณาจักรใน พ.ศ. ๒๔๓๑ มีความตอนหนึ่งว่า

...ให้ตรวจตราคน การเลี้ยส่วย ทำบาญชีสำโนครัว
 ญาติคนชาติภาษาต่าง ๆ เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร
 ตองช่วยทำนุบำรุงใหม่ที่ทำไรนาให้เป็นปกติเรียบร้อย
 ตั้งบ้านเรือนตามภูมิลำเนา เป็นกองหมวดและเกลี้ยกล่อม
 ไว้ใหม่มีความสุขตามสมควร แจงบาญชีสำโนครัวยังอุบลทุกครั้ง...

^๑จข., ร.๕, ม.๒.๑๒ก/๔๐, ที่ ๒๓, พระยาราชเสนา ปลัดทูลฉลอง
 กระทรวงมหาดไทยฝ่ายเหนือ หลวงภักดีฉัตรคุณหลวงอุบล มายังออกพันนายเวร
 กรมมหาดไทย วันพฤหัสบดี ขึ้น ๒ ค่ำ เดือนยี่ ปีชวด สัมฤทธิศก, จ.ศ.๑๒๕๐ (พ.ศ.๒๔๓๑).

ข้อบังคับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการปฏิรูประเบียบการปกครองแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ ๕ นอกจากนี้ยังทรงมีตราพระราชสีห์ไปยังข้าหลวงอุบลลาให้เจ้าเมืองกรมการจัดการพวกญวนให้เป็นหมวดเป็นกอง ปรากฏว่าพวกญวนเมืองนครพนมจำนวนราว ๓๐๐ คน ร้องเรียนให้มีการจัดการดังกล่าว เพราะเกรงว่าพวกตนจะไม่ได้ได้รับความคุ้มครองและยอมรับในฐานะไพร่พลเมืองไทยอย่างสมบูรณ์ ดังคำร้องเรียนที่มีความว่า

... พวกข้าพเจ้าพากันอพยพครอบครัวมาจากเมืองญวนเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร... ไต่ประมาณ ๒๐, - ๓๐, - ๑๐, ๑๑ ปีบางก็ไต่ความอยู่เย็นเป็นสุขหามีผู้หนึ่งผู้ใดกดขี่ข่มเหงและเก็บเงินส่วยสาอากรแก่พวกข้าพเจ้าไม่ พวกญวนที่เข้ามาใหม่ไต่ปี ๑, ๒, ๓, บ้างก็มี... ข้าพเจ้าเห็นว่าไต่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารมาช้านานจนเกิดบุตรหลานอายุไต่ ๒๐, ๑๕ ปีก็มี เจ้าเมืองกรมการก็หาไต่จัดแจงแต่งตั้งให้พวกข้าพเจ้าเป็นหมวดกองควบคุมพวกญวนและเก็บเงินส่วยขึ้นทูลเกล้าถวายไม่เป็นที่แต่เจ้าเมืองกรมการมีการบ่วงเล็กน้อยก็ขอแรงพวกข้าพเจ้ามาใส่ส่วย ไต่ตั้งให้พวกข้าพเจ้าเป็นที่เพี้ย ก็เป็นที่แต่เพี้ยจำเพาะตัวผู้นั้น หูไต่เรียกตัวข้าพเจ้าและพวกญวนซึ่งเข้ามาอยู่เก่าใหม่มาใส่ส่วยราชการ แต่สิ่งหนึ่งประการไต่ไม่... พวกญวนพวกข้าพเจ้าก็เป็นคนเลือนลอยอยู่ไม่มีสังกัดมูลนาย ถ้าจะเกิดมีคดีอยู่ความประการไต่ เจ้าเมืองกรมการก็ไม่เอาธุระพวกข้าพเจ้าถือเสียว่าพวกข้าพเจ้ามีไต่เป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่พวกข้าพเจ้าจึงปรึกษาพร้อมกันเห็นว่าจะขอไต่ห้องบึงเป็นนายกองไต่หนายหาเป็นปลัดกองควบคุมพวกญวนที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารทั้งเก่าใหม่... ซึ่งมื่ออยู่ในเขตแขวงเมืองนครพนม เมืองขึ้นกับนครพนม แลทำเงินส่วยคนละ ๑ ปีถึงตัวสิ่งเสมอกันกับตัวเลขลาวทูลถวาย... พวกข้าพเจ้าขอเป็นท้าวเพี้ยช่วยราชการกับนายกองปลัดกองทำราชการฉลองพระเดชพระคุณต่อไป...

กจข., ร.๕, ม.๒.๑๒๓/๔๐, ที่ ๒๑, พระยาราชเสนาปลัดทูลฉลองกรมมหาดไทยฝ่ายเหนือ หลวงภักดีชาหลวงอุบลมายังถูกขุน ณ ศาลา, วันพฤหัสบดี แรม ๔ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีชวด สัมฤทธิศก, จ.ศ. ๑๒๕๐ (พ.ศ. ๒๔๓๑), แจงหนังสือพวกหัวหน้าชาวญวนเมืองนครพนมยื่นคอกขุนพรพิทักษ์ชาหลวงนครพนม เพื่อรองคอกพระยาราชเสนา.

ต่อมาได้ไปร่ำเรียนที่เมืองบิงและนายหาซึ่งพวกญวนนับถือยกย่องว่ามีความรู้เป็นหัวหน้าพวกคนเขามารับตราตั้งทั้ง ๒ คนอย่างเป็นทางการที่เมืองอุบลราชธานี องบิงได้เป็นที่หลวงจ่านองบริรักษ์นายกอง นายหาเป็นที่ขุนพิทักษ์โยธีปลัดกอง คุมพวกญวนซึ่งขึ้นกับเมืองนครพนม

การแบ่งแยกกลุ่มชาวญวนตามศาสนาที่นับถือในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีผลถึงการปกครองเช่นกัน ความตั้งใจในการแบ่งแยกกลุ่มในสมัยรัชกาลที่ ๓ เช่นญวนคริสต์กลุ่มใหญ่ที่ตำบลสามเสน เป็นต้น เป็นไปเพื่อความสะดวกในการปกครอง นอกไปจากการยึดแบบอย่างการปกครองและขนัตติธรรมทางศาสนาในสมัยอยุธยา^๑ ญวนที่นับถือคริสต์ศาสนาในสมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นญวนซึ่งบาทหลวงนักบวชในคริสต์ศาสนาเกลี้ยกล่อมให้เข้ามาสวามิภักดิ์ในคราวทำศึกกับเวียคนาม การยอมรับบาทหลวงว่าเป็นส่วนหนึ่งในการปกครองควบคุมชาวญวนนั้นนับว่าเป็นประโยชน์อย่างมาก ในหมู่บ้านพวกญวนเข้ารีตนับถือคริสต์ศาสนาที่สามเสน เมื่อการตัดสินใจที่สำคัญไม่อาจตกลงกันได้ควยการพิจารณาของหัวหน้าชาวญวน บ่อยครั้งต้องตกเป็นธุระของบาทหลวงนักสอนศาสนา และท้ายสุดก็ถึงพระสังฆราชแห่งนิกายโรมันคาทอลิก^๒ การอุทธรณ์คำตัดสินของบาทหลวงเป็นอันสิ้นสุดที่คำตัดสินของพระสังฆราช ซึ่งทางฝ่ายไทยเองก็

^๑H.G. Quaritch Wales, *op,cit.*, p. 67; พระมหากษัตริย์ไทยทรงมีขนัตติธรรมทางศาสนาโดยให้ชาวต่างชาติได้อยู่อาศัยร่วมกันเพื่อความสะดวกและเสรีในการปฏิบัติกิจทางศาสนา.

^๒พระสังฆราชเป็นตำแหน่งของตัวแทนพระสันตปาปา ประมุขของคริสต์ศาสนา ได้รับมอบอำนาจสูงสุดในการควบคุมกิจการที่เกี่ยวข้องกับศาสนาประจำภาคหนึ่ง ๆ พระสังฆราชที่เป็นที่รู้จักก็อยู่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ พระสังฆราชปาลเลอกัวซ์.

ยอมรับ ปรากฏเป็นตัวอย่างคดีหนึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ คือ คู่คดีฝ่ายหนึ่งไม่พอใจคำตัดสินของพระสังฆราช และขอพระราชทานพระกรุณาพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ทรงตัดสินความอีก โดยให้เหตุผลว่า คำตัดสินของพระสังฆราชยังไม่ยุติธรรมพอ แต่การณ์กลับเป็นว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ กริ้วมาก ฎวนที่เข้ามาร้องทุกข์ถูกเขียน ๓๐ ที่และต้องไปขอโทษพระสังฆราชในข้อที่แสดงการไม่เคารพโดยไม่ยอมรับการตัดสินดังกล่าว^๑ การที่พระสังฆราชได้รับการยกย่องและให้อำนาจนั้น ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงนิยมชาวตะวันตก^๒ พระองค์ไม่ทรงเอาพระทัยใส่ในการควบคุมปกครองชาวญวนนัก การให้ชาวญวนยอมรับอำนาจบาทหลวงจึงเป็นการแบ่งเบาภาระทางการปกครองไปได้

^๑ Mgr. Pallegoix, *op.cit.*, tome II, pp. 335 - 336.

^๒ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงนิยมแบบอย่างความเจริญของตะวันตกเป็นอย่างมาก ซึ่งรวมถึงตัวบุคคลด้วย พวกฝรั่งในประเทศไทยมักได้รับความมักคื้อนจากพระองค์เพื่อวิทยากรสำหรับพระสังฆราชบาลเลอกัวซ์นั้น ก็เป็นพระสหายผู้ถ่ายทอดความรู้ทางภาษาและวิชาการอื่น ๆ ให้แก่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ พระเชษฐาของพระองค์.

ปัญหาที่เกิดจากลักษณะการปกครองชาวญวนในประเทศไทย

ปัญหาชาวญวนก่อกองจลาจลในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ลักษณะการปกครองดังที่ไต่กล่าวมาแล้วเป็นวิธีการเหมาะสมที่สนองคุณประโยชน์ทั้งในด้านความสะดวกในการควบคุมและเกณฑ์ใช้แรงงานชาวญวนได้เป็นอย่างดี แต่ก็มีปัญหาซึ่งแสดงให้เห็นความบกพร่องที่เกิดจากผู้ที่รับผิดชอบควบคุมพวกญวนเหล่านั้นเองด้วย

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๕ พวกญวนข้าศึกที่ถูกส่งไปอยู่ทางหัวเมืองเหนือคือ เมืองพิไชย สวรรคโลก สุโขทัย สมคัมกันท่าแผนจะเผาจวนเจ้าเมือง กรมการเมือง แล้วจะรวมกันหนีจากเมืองพิไชยออกไปทางชายแดนตะวันออกเฉียงเหนือ แต่แผนการเป็นที่ล่วงรู้เสียก่อน ซึ่งผู้กระทำความผิดคงได้รับโทษอย่างสูงสุดถึงขั้นประหารเพื่อเป็นตัวอย่าง^๑ และใน พ.ศ. ๒๓๘๙ พวกญวนทหารปืนใหญ่สังกัดในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ได้รับความกดขี่เคียดแค้นในการอยู่ใต้ความควบคุมของเจ้าขุนมูลนายฝ่ายวังหน้า ท้องการสังกัดในพระบรมมหาราชวังหรือฝ่ายวังหลวงแทน แม้ว่าจะเป็นที่รู้กันอยู่ว่าไพร่วังหลวงนั้นงานหนักและไพร่วังหน้างานเบาหากฎก็ตาม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงเรื่องนี้ว่า

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ หอสมุดแห่งชาติ ร.๓, เลขที่ ๗๘, ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเมืองสวรรคโลกสืบเรื่องญวนเมืองพิไชยมาชวนญวนลาวสวรรคโลกเผาบ้านเรือนกรมการเมือง. จ.ศ. ๑๒๐๘ (พ.ศ. ๒๓๘๕).

...เมื่อครั้งวังนาเสด็จออกไปเที่ยวทะเลครั้งก่อน มีพวก
 ญวนทหารวังนาประมาณ ๒๐ เศษ มารุงทุกชดวายุฎีกาว่า
 อยู่ในวังนารอนักทนเจ้าขุนมูลนายไมใครจะขอมายุ้งหลวงฯ
 ซาๆไม่รับเป็นแต่บังคับว่ามีทุกขอย่างไรก็ให้ทำเรื่องร้องทุกข
 วังนาเถิด ไททานชำระจัดแจงเสียให้ศิโรตบาย ๆ ครั้น
 ทานเสด็จกลับมา ซาซาก็ใค้ว่าแกทานวายุฎีกามันร้อง
 ทุกขอยู่วานายชุมเห่งนี้ๆ แล้ววานายขอของทานเองให้ทาน
 ทรงชำระจัดแจงเสียให้ไพร่ใดความสุข การก็หาสำเร็จกัน
 คั้งนั้นไม กลับไปไค้เพียงจะเอาตัวว่าใครเป็นคนคิดคนอาณ
 จะโทษหมุ่หมวกใดใคร เขาชื่อบาง ยวนก็ตกใจออกตัวกัน
 ซักทอดกันว่าลักเอาชื่อไปใส่ในเรื่องราวและอื่น ๆ ไป
 ความทุกขของไพร่ก็ไมใครชำระคางอยู่ ครั้นซาซาๆกลับมา
 ไค้สองวัน ทานก็เสด็จออกไปทะเลจนบัดนี้แล ฝ่ายพวกยวน
 เมื่อทานเสด็จออกไปแล้ว มันก็ทำเรื่องราวมารุงฎีกา
 นาพลับพลวสูงอีกกล่าวความรอนขอออกจากวังนาจาจะตอง
 อยู่วังนาแล้ว ถึงจะเปลี่ยนนวยเปลี่ยนหมุ่ก็ไมยอม ซาซา
 กลัวทานจะซักเคืองมากไป ซาซาก็คั้นเรื่องราวไปเสียว่า
 ไปคั้งก่อน...

เมื่อพวกยวนผิดหวังไมอาจพึ่งพาความช่วยเหลือจากฝ่ายวังหลวงไค้รวมหัว
 กันก่อความจลาจลวุ่นวายขึ้น

๑ หอสมุดแห่งชาติ, ร.๔, เลขที่ ๒๓๐, พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๔
 เรื่องเคนมาร์กขอทำสัญญา จ.ศ. ๑๒๑๕ (พ.ศ. ๒๔๐๐) ; กจช., พระราชสาส์น
 รัชกาลที่ ๔, จดหมายมายังพระยามนตรีสุริยวงศ์ราชทูต เจ้าหมื่นสรรเพชญ์ภักดีอุปทูต
 ประจำกรุงลอนดอน, ค.ศ. ๑๘๕๗ (พ.ศ. ๒๔๐๐).

... ญวนทูตหารวังหน้าเป็นอันมากซุ่มกันกินเหล้า ตีกลองบ้าง เป่าแตรบ้าง ชุมนุมคนแล้วคิดกันว่าจะอยู่กับเจ้าขุนมูลนายข้างวังหน้าก็ไม่ไ้ไปร้องวังหลวงก็ไม่รับ เมื่อบานเมืองไม่เป็นที่พึ่งได้ คั้งนี้จะหนีไปไม่ไ้ ไท่น ๆ ไ้มารองความอึ้งแล้ว วังนาเสด็จ กลับมาก็จะถูกเขียนเพราะฉะนั้นเป็นที่ตายที่ก็ความมากควยกันจะคิด วุ่นไปตามภาสาคนสันคึกแล้วสุดแต่แผนดินแผนฟ้าจะไ้ปรค พระยา วิเสสสงคราม (จางวูงกรมฝรั่งแมนป็นฝ่ายวังหน้า - ผู้เขียน) แจงญวนจะเอาไฟเผาบานแล้วฆ่าเจ้าขุนมูลนาย ข้างวังนา...

ในที่สุดพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯต้องขอพระราชทานพวกญวนที่ไม่สมัครใจอยู่ต่อไปจากวังหน้ามาไว้ข้างวังหลวง โดยจะคิดเลขาธิการอื่นถวายแก่พระบาท สมเด็จพระปิ่นเกล้าฯแทน หรือถ้าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯจะทรงต้องการใช้ ราชการพวกญวนนี้เมื่อใด ก็ทรงโปรดฯพระราชทานถวาย เนื่องจากทรงเกรง ว่าพวกญวนจะเกาะกลุ่มกระทำการลุกลามเป็นทวีขึ้น ปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯไม่ทรงตอบรับประการใด พอถึงกับคณะทูตญวนเดินทางเข้ามาติดต่อกับ พระราชไมตรี^๒ ไ้มีข่าวเกี่ยวกับพวกญวนว่าถ้าไทยยอมเป็นไมตรีกับญวน และญวน

^๑ เรื่องเดียวกัน.

^๒ ในระยะ พ.ศ. ๒๔๐๐ เป็นเวลาที่เวียคนามในสมัยพระเจ้าคือ ก็เตรียมรบ กับฝรั่งเศสอย่างเต็มที่ เกรงว่าทางฝ่ายไทยและเขมรจะถือเอาเป็นโอกาสตีญวนกลับหลัง เพื่อแก้ไขปัญหานี้ ญวนได้ถือโอกาสเมื่อไทยไ้ช่วยเหลือทำนุบำรุงเลี้ยงดูพวกญวนคาชาย ที่เรือแตกซัดเข้าฝั่ง เขตไทยที่เมืองนครศรีธรรมราชและส่งกลับเมืองญวนว่าไทยแสดง ไมตรีกับญวนจึงไ้ให้เจ้าเมืองไซงอนส่งองจู้คือและพวกชนเครื่องศาสตราวุธที่รับไว้ เมื่อคราวทำสงครามไทย-เวียคนามในรัชกาลที่ ๓ ในขณะเดียวกันก็ถือโอกาสอ้างว่า เจ้าพระยาบดินทร์ เคซาแม่ทัพไทยในสงครามไทยเวียคนามในคราวนั้นไ้ให้คำสัญญา ไว้ว่าจะแลกเชลยญวนที่ไทยไ้ทำนุบำรุงเลี้ยงมาไว้กับเครื่องศาสตราวุธที่นำมา การขอ เชลยญวนกลับเข้าใจว่าเพื่อนำไปเป็นกำลังสมทบในการรบกับฝรั่งเศส ไทยรับเป็นไมตรี ควย แต่ปฏิเสธไม่ยอมแลกเปลี่ยนศาสตราวุธเก่า ๆ กับเชลยญวน ; หอสมุดแห่งชาติ, ร.๔, เลขที่ ๑๒๓, คำให้การเรื่องญวนไห้การว่าเอาปืนมาส่งไห้ จ.ศ. ๑๒๑๕ (พ.ศ. ๒๔๐๐) ; หอสมุดแห่งชาติ, ร.๔, เลขที่ ๑๑, สำเนาจดหมายเหตุถึงเมือง ไชงอน, จ.ศ. ๑๒๑๕ (พ.ศ. ๒๔๐๐).

ในไทยสามารถกลับไปเมืองฉวนไค พวกฉวนคลองผดุงกรุงเกษมหรือฉวนทหารปืนใหญ่ ฝ่ายวังหลวงจะสมัครกลับไปประมาณ ๑ ใน ๕ ส่วน แต่ฉวนที่สังกัดวังหน้ำน้อยากกลับไปหมด ในเรื่องนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯทรงมีพระราชดำริว่า

"...เคี้ยวนี้ต้องวิกกระวังอยู่ควยอายุฉวนเป็นคนใจเบา หูเบา มุทะลุ กลัวมันจะคิดผิด ๆ ไป..."^๑

อย่างไรก็ดี ผู้ที่ก่อการแท้จริงตามจำนวนที่ระบุ มีเพียง ๒๐ คนเศษ ซึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯมีจำนวนฉวนทหารปืนใหญ่ประมาณ ๑๕,๐๐๐ คน ดังนั้นการที่ฉวนทหารปืนใหญ่จะเดินทางกลับไปหมดนั้น น่าจะเป็นไปได้ว่าเป็นเพียงชาวลือเท่านั้น

ความไม่เอาพระทัยใส่ในการปกครองดูแลไพร่พลใต้บังคับบัญชาของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ และการที่เจ้าหม่อมขุนนางกดขี่ข่มเหงทำให้ฉวนวังหน้าไม่มีความสุข เป็นเหตุให้คิดจะกลับบ้านเกิดของตน ปรากฏว่านอกจากฉวนคลองผดุงกรุงเกษมซึ่งเป็นข่าวว่าสมัครใจกลับไปเพียงแต่ ๑ ใน ๕ นั้นแล้ว ก็ไม่มีฉวนพวกอื่นต้องการกลับไปอาศัยในเวียคนามอีก

อย่างไรก็ดี ในเวลาต่อมาไม่มีหลักฐานว่าชาวฉวนมีปฏิกิริยาต่อการปกครองของไทยอีก จึงอาจกล่าวสรุปได้ว่า ชาวฉวนโดยทั่วไปมีความพอใจในสถานภาพความเป็นพลเมืองภายใต้การปกครองของไทยในลักษณะดังกล่าวพอสมควร อีกประการหนึ่ง สถานการณ์ในเวียคนามก็ไม่เป็นทางเลือกสำหรับฉวนอีกต่อไป เนื่องจากเวียคนามอยู่ในสภาวะสงครามและตกเป็นของฝรั่งเศสในเวลาต่อมา มีแต่ที่ว่าพวกฉวนจะพากันอพยพหนีการปกครองของฝรั่งเศสเข้ามาในไทย เมื่อมีการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยเฉพาะเมื่อประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารโดยทั่วไป พ.ศ. ๒๔๔๔ การปกครองระบบมุนนาย-ไพร่ในระบอบศักดินา ซึ่งต้องมีการรวมกลุ่มขึ้นสังกัดก็สิ้นสุดลง และเป็นระยะเวลาที่ชาวฉวนสามารถกลมกลืนไปกับคนไทยและได้รับการปกครองอย่างพลเมืองไทยอย่างแท้จริง

^๑ หอสมุดแห่งชาติ, ร.๔, เลขที่ ๒๓๐, พระราชหัตถเลขาเรื่องเคนมารักขอทำสัญญา จ.ศ. ๑๒๑๕ (พ.ศ. ๒๔๐๐).

ปัญหาเรื่องบาทหลวงฝรั่งเศสมีอำนาจปกครองชนวนที่นับถือคริสตศาสนาในประเทศไทย

ในสมัยอยุธยา สมเด็จพระนารายณ์ทรงจัดการให้บาทหลวงฝรั่งเศสได้อาศัยในเขตบ้านญวน เป็นเหตุให้บาทหลวงมีอิทธิพลต่อชนวนที่นับถือคริสตศาสนาในเวลาต่อมา และถึงแม้ว่าเมื่อสิ้นสุดสมัยสมเด็จพระนารายณ์ รัฐบาลไทยตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเพทราชาเป็นต้นมาจะรังเกียจชาวยุโรปโดยเฉพาะฝรั่งเศส จำกัดสิทธิที่เคยมีมาของบาทหลวงและบังคับควบคุมไม่ให้บาทหลวงมีบทบาทที่จะก่อให้เกิดอันตรายต่อไทยได้อีก แต่การกระทำเหล่านั้นก็ไม่ได้ทำให้อิทธิพลของบาทหลวงที่มีอยู่เหนือชนวนลดน้อยลง กลับทำให้ผู้ที่มิศรัทธาต่อศาสนาเคารพเชื่อมั่นในบาทหลวงยิ่งขึ้นและรัฐบาลไม่อาจควบคุมพวกเขาไว้ได้อย่างแท้จริง ในปลายสมัยสมเด็จพระเพทราชาชนวนเข้ารีตร่วมมือกับเขมรก่อการกบฏที่จันทบุรีและฆ่าเจ้าเมืองตาย เมื่อไทยปราบปรามได้สำเร็จ พวกญวนเหล่านั้นก็ได้รับโทษด้วยการถูกประหารและขังคุกตลอดชีวิต บุตรภรรยาหรือญาติของผู้ที่หนีไปไต่ต่องโหล่งลูกฐานะเป็นหาสมัคแต่บาทหลวงก็ยังคงมีอิทธิพลเหนือชนวนเข้ารีตอยู่ต่อมา สันนิษฐานว่ารัฐบาลคงมีได้ตระหนักว่าการที่บาทหลวงมีอำนาจปกครองชนวนจะเป็นปัญหาได้ จนถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ (พ.ศ. ๒๒๕๖ - ๒๒๗๖) จึงได้มีหลักฐานว่า รัฐบาลต้องขอร้องให้บาทหลวงเกลี้ยกล่อมพวกเขาเข้ารีตที่เมืองมะริด ตะนาวศรี ตั้งคนเป็นกลางไม่ให้เข้ากับพวกกบฏชาวทวายที่ก่อการขึ้นใน พ.ศ. ๒๒๕๕ เนื่องจากไทยเกรงว่าพวกเขาจะรับยิงปืนใหญ่ให้ฝ่ายศัตรู เหตุการณ์นี้อาจทำให้รัฐบาลตระหนักถึงอำนาจและอิทธิพลของบาทหลวงที่มีเหนือชนวนเข้ารีตว่า จะเป็นอุปสรรคต่อการที่รัฐบาลจะเข้าไปบังคับปกครองพวกญวนได้โดยตรง เพราะต่อมาได้มีความพยายามที่จะกำจัดอำนาจอิทธิพลของบาทหลวง มีพระบรมราชโองการประกาศขอห้ามหลายประการป้องกันพวกพื้นเมืองที่นับถือพุทธศาสนาเข้ารีต พวกพื้นเมืองนี้ได้แก่ ไทย มอญ และลาว โดยห้าม

^๑ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๖, หน้า ๑๖๑.

บาทหลวงสอนศาสนาแก่พวกนี้ กำหนดโทษผู้ฝ่าฝืนไว้ถึงขั้นประหาร หรือลงพระราชอาญาอย่างหนัก บทลงโทษสำหรับบาทหลวงคือเนรเทศจากพระราชอาณาเขต นอกจากนี้ยังห้ามไม่ให้พวกพื้นเมืองคบค้าสมาคมกับพวกเขารีดอีกด้วย

การออกประกาศในปลายสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระนี้ เป็นที่เข้าใจว่าเป็นพระประสงค์ของพระราชอนุชาผู้ทรงเป็นพระมหาอุปราชว่าราชการแทน และต่อมาได้ทรงครองราชย์เป็นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ. ๒๒๗๖ - ๒๓๐๑) ในสมัยของพระองค์ พุทธศาสนารุ่งเรืองมาก เพราะทรงเป็นองค์อุปถัมภ์พุทธศาสนาที่สำคัญ (มีการส่งพระอุปาลีไปเผยแผ่พุทธศาสนาและก่อตั้งลัทธิสยามวงศ์ในลังกา ใน พ.ศ. ๒๒๕๖) และประกาศขอร้องห้ามตั้งกล่าวได้ใจอย่างเคร่งครัดในสมัยนี้ อย่างไรก็ตามการต่อต้านพวกบาทหลวงคงไม่ได้เกิดจากสาเหตุทางศาสนาแต่เพียงอย่างเดียว คงมีสาเหตุอื่นประกอบด้วย เพราะปรากฏว่าเมื่อมีการเกณฑ์ไพร่พลแรงงานชาวญวนเขารีดซึ่งต้องผ่านการรับรู้อของบาทหลวงนั้น บาทหลวงได้ชักชวนพระบรมราชโองการโดยอ้างเหตุผลต่าง ๆ นานา^๒ นอกจากนั้นพวกเขารีดก็มีจำนวนเพิ่มขึ้นมาก แม้ว่าจะมีการประกาศห้ามชนพื้นเมืองเขารีดแล้วก็ตาม อิทธิพลของบาทหลวงขยายไปในหมู่พวกเขารีดในเมืองสำคัญ เช่น จันทบุรี พินนุโลก มะริด ตะนาวศรี ทะวาย และภูเก็ต อีกประการหนึ่ง

^๑ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๗, ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๘, (พระนคร : สำนักพิมพ์ภาวนานา, ๒๕๐๗), หน้า ๒๔๔, ประกาศ ณ เดือนมกราคม พ.ศ. ๒๒๗๓.

^๒ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๘, หน้า ๓๐๗ - ๓๑๐ : จดหมายมองเซนแยร์ โอลิแยม ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ วันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๒๕๒ กล่าวว่า เหตุที่บาทหลวงชักชวนเพราะส่วนมากขัดต่อกฎของศาสนา เช่น เมื่อไปรดาให้พวกญวนเขารีดร่วมขบวนแห่ตามพระราชพิธีทางพุทธศาสนาซึ่งบาทหลวงรังเกียจที่จะให้พวกเขารีดเข้าร่วมด้วย แต่ก็ไม่ปรากฏว่าพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่ากระไร.

ตามความเห็นของคนไทยในสมัยนั้น เข้าใจว่าพวกเขารัตซึ่งอยู่กับบาทหลวงฝรั่งยอม
 ใ้รับถ่ายทอดวิทยาการ ชำนาญการไ้เป็นใหญ่เป็นอย่างดี ใน พ.ศ. ๒๒๔๔ เมื่อไทย
 มีเหตุขัดแย้งกับฮอลันดา ก็ไ้ขอแรงพวกเขารัตไ้โดยรับอนุญาตจากบาทหลวงไ้มา
 ประจำเป็นใหญ่ จากเหตุผลที่ชาวญวนเขารัตเพิ่มจำนวนและพวกเหล่านี้ไ้มีความสามารถ
 ในการไ้อาวุธสำคัญ ทำให้ไทยไม่ไ้ใจที่จะไ้บาทหลวงปกครองชาวญวนเขารัตค่อ
 ไป เกรงว่าบาทหลวงจะเข้ามาไ้อำนาจแทรกแซงปกครองคนในประเทศ เช่นในสมัย
 สมเด็จพระนารายณ์ ปรากฏหลักฐานว่าไทยพยายามตั้งอำนาจการปกครองพวกญวนเขารัต
 จากบาทหลวงมาเป็นของไทยอย่างเต็ม เจ้าพระยาพระคลังเป็นผู้มีบทบาทสำคัญไ้
 วิถีคิดแล้ง ชมเหงรังแกไ้เป็นที่ปรากฏว่า พวกเขารัตควรจะไ้รับการเหยียหยยาม
 และมีฐานะค่าค้อยในสังคมค่านินการทุกวิถีทางที่จะค้ตรอนและตั้งพวกญวนเขารัตออก
 จากอิทธิพลบาทหลวงและเข้ามาอยู่ไ้ในอำนาจไทย เช่นใน พ.ศ. ๒๒๔๒ พวกญวน
 เขารัตที่จันทบุรีถูกจับส่งเข้ากรุงศรีอยุธยาหลายคร้วเรือนโดยตองสงสัยว่าเป็นโจรสลัด
 ในอ่าวไทย พวกญวนขอพักอยู่กับพวกญวนเขารัตไ้ไกลโรงเรียนสอนศาสนาของพวกฝรั่งเศส
 เจ้าพระยาพระคลังก็จัดการบังคับไ้ย้ายไปอยู่ไ้ในค่ายพวกญวน^๑ และในปีเดียวกัน
 นั้นก็ไ้สนับสนุนญวนเขารัตคนหนึ่งไ้ตั้งตัวเป็นหัวหน้าปกครองพวกญวนเขารัตทั้งหมด
 โดยไม่บอกกล่าวแก่บาทหลวง บาทหลวงเรียกญวนผู้นั้นไปว่ากล่าวที่ตั้งตัวเป็นหัวหน้า
 โดยพลการ เจ้าพระยาพระคลังมีหมายศาลไ้บาทหลวงไปชี้แจงว่าเหตุไ้บาทหลวง
 จึงตองเป็นผู้ปกครองชาวญวนคนเดียว แต่ปรากฏว่าเมื่อถึงกำหนดเวลานั้น เจ้าพระยา
 พระคลังกลับไม่ออกมาฟังความ^๒ นอกจากไ้ยังไ้ลงโทษญวนที่เฟ็งไปเขารัตบังคับไ้

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๓ : จดหมาย ม. ลาแซร์ ถึงผู้อำนวยการคณะ
 ตางประเทศ ค.ศ. ๑๗๓๕ (พ.ศ. ๒๒๔๒).

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๑ : จดหมาย ม. เลอแฟร์ ถึงผู้อำนวยการ
 คณะตางประเทศ, ๓๐ กันยายน ค.ศ. ๑๗๔๑ (พ.ศ. ๒๒๔๔).

ออกจากศาสนาและให้ทำทัณฑ์บนไว้ เมื่อบาทหลวงร้องเรียนว่าการที่พวกญวนเข้ารีตไม่ผิดกฎหมาย เจ้าพระยาพระคลังก็ได้ให้หลวงราชมนตรีและลำนำนำพระบรมราชโองการไปแจ้งแก่บาทหลวงว่า "...ต่อไปห้ามมิให้ไทย มอญ และญวนไปเข้ารีตเป็นอันขาด ถ้าหากผู้ใดขัดขึ้น ก็ให้เอาตัวหลวงราชมนตรีและพวกกลามมาลงพระราชอาญาถึงประหารชีวิต..."^๑ และให้ตั้งเจ้าพนักงานตรวจราศูแลควบคุมให้ปฏิบัติตามพระราชโองการ แต่ปรากฏว่า ในโบสถ์ทัณฑ์บนหรือสัญญาที่ให้บาทหลวงลงนามรับพระบรมราชโองการนั้นกลับระบุแต่ไทยกับมอญเท่านั้น^๒

การที่เจ้าพระยาพระคลังพยายามใช้อุบายต่าง ๆ กลั่นแกล้งเพื่อคึงคนญวนเข้ารีตเข้ามาไว้ในอำนาจไทยดังกล่าวนี้นี้ พวกบาทหลวงเห็นว่าเจ้าพระยาพระคลังกระทำตัวเป็นศัตรูอย่างเปิดเผยกับบาทหลวงฝรั่งเศสเพราะมีความเกลียดชังเป็นส่วนตัว ในขณะที่พระเจ้าอยู่หัวนั้นแม้จะไม่ทรงชอบพวกคาทอลิก ก็ไม่เคยทรงตั้งใจจะทำร้าย^๓ จึงอาจเป็นไปได้ว่าเจ้าพระยาพระคลังดำเนินการทุกอย่างตามความเห็นชอบส่วนตัว แต่ความพยายามทั้งหมดก็ไม่ได้ผลแม้แต่จะบังคับให้ญวนร่วมขบวนแห่ฉลองพระพุทธรูป เพราะบาทหลวงอ้างว่าผิดต่อศาสนา ต่อมาเมื่อเปลี่ยนตัวเจ้าพระยาพระคลังและมีการผลักดันเปลี่ยนแผ่นดินจนถึงสิ้นสมัยกรุงศรีอยุธยา ไทยก็ไม่ได้สนใจพวกเข้ารีตอีก เนื่องจากต้องทำสงครามกับพม่าจนเสียเอกราชไปในที่สุดในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ สรุปแล้วในสมัยอยุธยา รัฐบาลไทยเริ่มมองเห็นปัญหาที่บาทหลวงมีอำนาจเหนือคนญวนเข้ารีต แต่ไม่ได้ดำเนินการแก้ไขอย่างเต็มที่นัก นอกจากในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศได้มีการต่อต้านด้วยประกาศห้ามเข้ารีต ซึ่งทำให้เข้าใจเชวไปว่าเป็นเหตุผลทาง

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๑, จดหมายมองแซนเยอร์โลลิแยร์ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ, ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๒๘๒.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๗.

ศาสนา และการที่เจ้าพระยาพระคลังมีบทบาทออกหน้าผู้เคียวก็ทำให้กลายเป็นเรื่องส่วนตัวไป

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงยอมรับโดยปริยายว่าพระสังฆราชในนิกายคาทอลิกมีอำนาจกล่าวคำตัดสินลงโทษคนญวนที่นับถือคริสต์ศาสนาในหมู่บ้านสามเสน โดยทรงลงพระอาญาผู้ที่มาฎีกาเพื่อยกเลิกคำตัดสินของพระสังฆราชนั้น แต่ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ การที่บาทหลวงมีอำนาจทางการปกครองได้กลายเป็นปัญหา เมื่อฝรั่งเศสมีท่าทีคุกคามไทย ไทยหวาดระแวงว่าบาทหลวงจะเป็นเครื่องมือทางการเมืองของฝรั่งเศสที่จะก่ออันตรายให้แก่ไทยได้ นอกจากนั้นการที่บาทหลวงพยายามขอลิทธิจากรัฐบาลไทยสำหรับคนเข้ารีตเพื่อเรียกร้องสิทธิและเผยแพร่ศาสนาของคนในหมู่บ้าน ทำให้รัฐบาลไทยอยู่ในภาวะลำบากใจอย่างมาก หลังจากที่ฝรั่งเศสใช้นโยบายเรือปืนปิดปากอ่าวไทยใน พ.ศ. ๒๔๓๖ รัฐบาลไทยได้เฝ้าดูความเคลื่อนไหวของพวกบาทหลวงอย่างไม่ไว้วางใจ ในราวเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ บาทหลวงฝรั่งเศสมีท่าทีเปลี่ยนแปลงไป โดยแสดงอำนาจบาตใหญ่มากขึ้น พระสังฆราชเป็นประธานจัดการประชุมเพื่อเห็นฉลองวัดขึ้น ๒ แห่งในเมืองราชบุรีโดยไม่บอกกล่าวแก่รัฐบาลไทย พวกเข้ารีตชาวญวน จีน มอญ ไทย รวมทั้งสิ้นประมาณ ๑,๐๐๐ คนเศษได้มาประชุมร่วมกัน ระหว่างเห็นฉลองวัดก็ถืออาวุธพากันยิงปืนลงเสียงดัง และข่มเหงราษฎรให้หวาดกลัวและตื่นตกใจอยู่หลายวัน นอกจากนั้นในเมืองนครเขื่อนขันธ์ (สมุทรปราการ) พวกเข้ารีตก็ได้พากันเข้าชุมนุมมั่วสุมกันอยู่ที่วัดโรมันคาทอลิกเช่นกัน

การชุมนุมกันคราวนี้โดยเฉพาะที่ราชบุรี ทำให้รัฐบาลระแวงสงสัยท่าทีของบาทหลวงมากขึ้น เนื่องจากบาทหลวงกระทำโดยพลการ รัฐบาลไม่รู้ว่าเป็นการเห็นฉลองวัดจนกระทั่งต้องไขวิธีสอดแนมสืบดู นอกจากนั้นยังไม่อาจแก้ไขเหตุการณ์หรือห้ามปรามพวกเข้ารีตไม่ให้กำเริบข่มเหงราษฎรอื่น ๆ ได้ เนื่องจากกำลังในท้องถิ่นมีไม่พอ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษี ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ ถึงกับทรงแนะนำให้เพิ่มกำลังทหารที่ราชบุรีให้เข้มแข็งขึ้นเพื่อที่จะสามารถป้องกันเหตุการณ์

ในภายหน้าให้ไต่กันท้วงที่^๑

เหตุการณ์ที่บาทหลวงจัดการแห่นลองวัดค้างกล้าวเป็นสาเหตุสำคัญข้อหนึ่งที่ทำให้รัฐบาลไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าพิจารณาท่าทีของบาทหลวงและอิทธิพลของบาทหลวงต่อคนเข้ารีต ว่าเป็นปัญหาที่ไม่น่าไว้วางใจต่อความสงบเรียบร้อยและเสถียรภาพของประเทศ การที่รัฐบาลไทยใช้วิธีแยบยลตัดทอนอำนาจของบาทหลวงฝรั่งเศสเหนือพวกญวนเข้ารีตนั้น ไม่ใช่เพราะเหตุผลทางการเมืองแต่อย่างเดียว แต่เป็นไปเพื่อความเป็นระเบียบทางการปกครองอีกด้วย บาทหลวงได้รับอำนาจการปกครองพวกญวนเข้ารีตในทางปฏิบัติมาตั้งแต่สมเด็จพระนารายณ์ค้ายเหตุผลทางการเมืองและต่อมาก็มีอำนาจเด็ดขาดมากขึ้นทุกทีจนถึงขั้นเป็นผู้อนุมัติการเกณฑ์ราชการพวกญวนเข้ารีต ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะรัฐบาลไทยสมัยนั้นไม่ได้เอาใจใส่เรื่องนี้จริงจังนัก ในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศได้พยายามแก้ไขลดอำนาจอิทธิพลของบาทหลวง แต่ก็ต้องประสบความล้มเหลวค้างกล้าวแล้ว ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ อำนาจและอิทธิพลของบาทหลวงเหนือพวกญวนเข้ารีตยังคงเป็นเช่นเดิมอยู่ต่อไป และในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ กลับทรงยืนยันอำนาจทางการปกครองของบาทหลวงให้เป็นทางการมั่นคงขึ้น โดยทรงลงโทะญวนที่ฎีการ้องทุกข์คำตัดสินของพระสังฆราช ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ไทยเริ่มหาทางลดอำนาจบาทหลวงเหนือพวกญวนเข้ารีตอีกครั้งหนึ่ง เพราะได้ตระหนักในปัญหายุ่งยากอันเกิดขึ้นได้จากการที่บาทหลวงมีอำนาจปกครองพวกญวนโดยตรง ปรากฏว่าตั้งแต่ก่อน

^๑ กจร., ร.๕, ฝ.๑/๒, ที่ ๓๒/๓๔๔๕, เจ้าพระยาพลเทพที่สมุหพระกลาโหม กราบทูลกรมหมื่นสมมตฯ, ๒๕ พ.ค. ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) ; ที่ ๕/๓๐๑, พระศักดิ์พิเศษวรฤทธิ ขาหลวงเมืองราชบุรี กราบบังคับมทูลรัชกาลที่ ๕, ๑๐ มิ.ย. ร.ศ. ๑๑๒ ; ที่ ๕๑/๑๕๔๓, สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎรัชกาลที่ ๕ กราบบังคับมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า, ๒๔ ก.ค. ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖).

พ.ศ. ๒๔๓๖ (ร.ศ. ๑๑๒) ทรงไช้พระยาบรรพชาสิงหนาท จางวางกรมทหารภูวน
 ปืนใหญ่ ซึ่งมีอำนาจควบคุมเกณฑ์ไช้ราชการและปกครองพวกภูวนเข้ารีตในตำบลสามเสน
 ซึ่งเป็นหมู่บ้านภูวนที่ใหญ่ที่สุดในภาคกลางให้พยายามชักชวนอำนาจอ่านาจอและอิทธิพลของ
 บาทหลวงในหมู่บ้านภูวนอย่างไม้อัจฉริยะนัก เช่นในราวเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๕
 พระยาบรรพชาไช้ขอพระราชทานที่นาที่ตำบลเกาะใหญ่ (จังหวัดอยุธยา) เพื่อตั้งรกร
 รากทำมาหากิน เนื่องจากพวกภูวนต้องยากจนลง ก็ไช้พระราชทานพระบรมราชาน
 ุญาต พร้อมกับไช้ไปรคาให้เตือนพระยาบรรพชาว่า ถ้าจะสร้างวัดโรมันคาทอลิกที่ไช้
 ให้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเสียก่อนที่บาทหลวงจะตั้งวัดขึ้น มิฉะนั้นบาทหลวง
 จะถืออำนาจเป็นเจ้าของที่และถือสิทธิปกครองดูแลพวกภูวนที่ไปอาศัยอยู่มากกว่าพระยา
 บรรพชา

"...ให้เตือนพระยาบรรพชาสิงหนาทไว้ก็อย่างหนึ่ง ว่าถ้า
 จะสร้างวัดโรมันคาทอลิกที่ตำบลไช้ ไช้มาขออนุญาตก่อน
 อย่าปล่อยให้บาทหลวงไปตั้งลงก่อนแล้วจึงมาขอ พระยา
 บรรพชาสิงหนาทเป็นคนซื่อตรงจงรักภักดีอยู่ คงจะป้องกัน
 การเรื่องนี้ไช้คอก..."

พระยาบรรพชาเป็นปัจจัยสำคัญในการแก้ปัญหาที่บาทหลวงจะมีอำนาจเหนือ
 พวกภูวนเข้ารีตโดยเป็นตัวแทนอำนาจฝ่ายไทยในทางปกครอง โดยเฉพาะเมื่อฝรั่งเศส
 คุกคามอธิปไตยของไทยและไทยระวางบาทหลวงมากขึ้น พระยาบรรพชาดูเหมือนจะ
 มีความสำคัญต่ออำนาจฝ่ายไทยเพิ่มขึ้นด้วย หลัง พ.ศ. ๒๔๓๖ พระยาบรรพชาและ
 บาทหลวงมีเรื่องขัดแย้งกันอยู่เรื่อยมา อาจเป็นเพราะบาทหลวงวางอำนาจการ
 ปกครองพวกภูวนมากขึ้นกว่าเดิม และฝ่ายไทยก็ได้ให้การสนับสนุนพระยาบรรพชาอยู่
 ในที่ เช่นเมื่อเกิดกรณีภูวนฎีกาบาทหลวงบ้านภูวนและพระยาบรรพชาในข้อหาเขียนและ

^๑ กจข. ร.๕, ก.๒.๔.๔/๒, พระราชหัตถเลขาที่ ๒๔๖/๑๑๑, พระราชหัตถ-
 เลขารัชกาลที่ ๕ พระราชทานพระยาสุรศักดิ์มนตรี, ๒๑ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๑
 (พ.ศ. ๒๔๓๕).

จำรวนญวนผู้บุตรของคนว่าเป็นขโมย มีข้อนำสังเกตุคือการฎีกาเช่นนี้เคยมีมาแล้วในสมัย ร.๔ และการลงโทษขโมยโดยการเขียนตีเช่นนี้เป็นไปตามข้อบังคับอาญาวัคในการปกครอง พวกที่นับถือศาสนาโรมันคาทอลิกซึ่งบาทหลวงปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๓ แต่ในครั้งนี้นี้ บาทหลวงถูกไต่สวนว่าทำผิดในข้อที่ลงอาญาแก่คนไทยซึ่งเป็นการผิดกฎหมาย^๑ ส่วน พระยาบรรณานันท์หลักฐานไม่ได้กล่าวถึงว่ามีผิดที่ไม่ได้ส่งผู้ต้องหาให้ศาลชำระโทษ แต่อย่างใด

ในราว พ.ศ. ๒๔๔๒ บาทหลวงอาคอนไตพยายามเข้าแทรกแซงกิจการปกครอง เพื่อร้องอำนาจอิทธิพลของตนให้ยื่นขอก่อไปอย่างมั่นคงที่สุด เป็นเหตุให้บาทหลวงและ พระยาบรรณานันท์ขัดแย้งกันอย่างรุนแรง กล่าวคือ บาทหลวงไม่พอใจตัวบุคคลที่พระยา บรรณานันท์ขอพระราชทานตั้งขึ้นเป็นเจ้ากรม ปลัดกรมทหารปืนใหญ่หน้า ขอให้พระยาบรรณานันท์ ถอนเสีย และให้ตั้งคนที่อยู่ในความปกครองของบาทหลวงเป็นแทน เมื่อพระยาบรรณานันท์ ไม่เชื่อฟังก็ขึ้นเคือง หลังจากนั้นบาทหลวงก็คอยขัดขวางพระยาบรรณานันท์เรื่อยมา จนถึง ขัดขวางไม่ให้สั่งข้อมือญวนเพื่อขึ้นทะเบียนกรม และขู่ว่าจะกราบบังคมทูลให้ถอดยศ เป็นเหตุให้พระยาบรรณานันท์ต้องกราบบังคมทูลให้ทรงทราบถึงความทุกข์ร้อน

... คิดเห็นควยเกล้าว่าบาทหลวงเป็นคนชาวต่างประเทศและเป็น ผู้สั่งสอนศาสนาเท่านั้นหาใดเกี่ยวข้องกับทางราชการไม ครั้นที่จะ เชื่อฟังตามถ้อยคำบาทหลวงผู้ครุก็เห็นผิดในทางราชการ ชาวพระ- พุทธเจ้า เป็นชาวราชการใดก็นำพระพิพัฒน์สัตยาตั้งใจจะฉลอง พระเศียรพระคุณ แต่ที่ขอบควยทางราชการ... ชาวพระพุทธรเจ้าเห็นว่า การเชื่อฟังคำบาทหลวงยอมให้คนที่อยู่ในบังคับปกครองอันเป็นที่พอใจ ของบาทหลวงซึ่งเป็นคนไม่ชำนาญในทางราชการทั้งไม่เป็นที่ไว้วางใจ แห่งชาวพระพุทธรเจ้าผู้รับผิดชอบในทางราชการ มารับตำแหน่ง ยศ

^๑ กจข., ร.๕, ค.๕.๑/๒, รายงานราชการกระทรวงนครบาลกราบบังคม ทูลสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินต่างพระองค์, ๒๕ เมษายน ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐).

เป็นเจ้ากรม ปลัดกรมในกรมทหารปืนใหญ่ ฆ่า - หลัง
 บ้างที่จะกระทำให้เสื่อมเสียทางราชการใดหลายประการ
 ถ้าจะมีราชการกะเกณฑ์หรือมีราชการสิ่งใดถวายหน้าที่ไม่
 ถึงพอใจขาดหลวงอาคร ๆ ก็จะมีขัดขึ้นป้องกันห้ามปราม
 เสีย เพราะเป็นคนเคยเชื่อถือ และอยู่ในบังคับขาดหลวง
 มาแต่เดิม...

ในกรณีที่บ้านหลวงปกครองลูกบ้านญวนสามแสนโดยใช้อำนาจนี้ ทรงมี
 พระราชกระแสว่า "...จะเอาความผิดต่อศาสนาเป็นผิดในราชการด้วยนั้นไม่ได้..."
 ซึ่งหมายความว่าบาทหลวงจะอ้างเอาอำนาจราชการบังคับลูกบ้านญวนในข้อที่ไม่เชื่อ
 ฟังบาทหลวงหาได้ไม่ นั่นเอง ด้วยเหตุนี้ในเวลาต่อมา บาทหลวงจึงไม่อาจก่อเรื่อง
 เค็ดรอนลำบากให้แก่ไทยโดยใช้อำนาจเหนือพวกญวนอย่างที่ไทยหวังไว้ แต่ไทย
 กลับต้องประสบปัญหาอันเกิดจากพวกญวน เขารัดสามแสนที่ไม่เห็นว่าการแสดงความ
 เคารพนับถือบาทหลวงจะสำคัญไปกว่าประโยชน์ที่จะพึงได้จากการเป็นเจ้าของที่ดิน
 ในกรณีเกี่ยวกับที่ดินตำบลสามแสน

บาทหลวงและกรณีที่ดินตำบลสามแสน ในราว พ.ศ. ๒๔๕๑ ที่ดิน ๓ ตำบล
 สามแสน อันเป็นบริเวณหมู่บ้านญวน เป็นสาเหตุให้เกิดกรณีพิพาทระหว่างบาทหลวง
 และพวกญวนคาทอลิกที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านนั้น ทั้งนี้เนื่องจากพวกญวนหลายรายได้แสดง
 ความจำนงต่อกระทรวงนครบาลที่จะซื้อขายและโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินซึ่งตนได้ยึดครอง
 เป็นที่อยู่อาศัย โดยอ้างสิทธิการเป็นเจ้าของจากการได้รับเป็นมรดกบ้าง อาศัยยึด
 ครองมานานบ้าง และจากการรับซื้อโดยทำหนังสือกันเองบ้าง^๒ หลังจากที่มีการร้องขอ

^๑ กจข., ร.๕, ค.๕.๑/๓ (ไม่มีที่), พระยาบรรณาการบางกอกมณฑลรัษฎกาล
 ที่ ๕, ๓๐ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒).

^๒ พระยาบรรณาการหัวหน้าพวกญวนเองมีหนี้สินมากโดยรับทอดต่อกันมา มักทำ
 หนังสือซื้อขายที่ดินที่อาศัยในหมู่บ้านญวนและบางที่เจ้าหน้าจะมาริบเอาที่ไปเสมอ.

โฉนดที่ดินและระหว่างที่เจ้าหน้าที่เข้าทำการรังวัดพร้อมทั้งประกาศโฆษณาตามระเบียบ
บาทหลวงปีโอ ประจำวัดโรมันคาทอลิก สามเสน ไก่ทำหนังสือร้องเรียนคัดค้านการ
ซื้อขายและออกโฉนดให้แก่ภูวนเหล่านั้น โดยเหตุผลที่ว่าที่ดินอันเป็นหมู่บ้านภูวน
ตำบลสามเสนเป็นที่พระราชทานให้แก่พวกภูวนที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก
เพื่ออยู่อาศัยเท่านั้น พวกภูวนไม่มีสิทธิกระทำการใดใดต่อที่ดินอันเป็นที่หลวงเพื่อประโยชน์
ของตนนอกจากการอยู่อาศัย พร้อมกันนั้น บาทหลวงได้ยื่นหลักฐานคือหนังสือของเจ้า
พระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี เสนาบดีว่าการต่างประเทศที่มีไปยัง ม.กราปิเน็ต
(Grapinet) กงสุลฝรั่งเศสประจำประเทศไทย ลงวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๑๒
มีข้อความกล่าวถึงการพระราชทานที่ดินว่า พระราชทานให้แก่พวกคาทอลิกในบังคับ
ไทย."...เมื่อชักชวนจนลงจะขายที่ให้แก่คนในบังคับไทยถือคาทอลิกได้ คนถือคาทอลิก
ซึ่งไม่ได้อยู่ในบังคับไทยจะซื้อที่เข้าอยู่เป็นเจ้าของไม่ได้ ถึงเป็นไทย จีน แขก คนใน
บังคับไทย ถ้าไม่ถือคาทอลิกจะมาซื้ออยู่ก็ไม่ได้เพราะเป็นที่หลวงพระราชทานแก่คนใน
บังคับไทยถือคาทอลิกอยู่พวกเดียว..."^๒ หลักฐานอีกฉบับหนึ่งเป็นคำประกาศของสังฆราช
อามาโต เอากุสตีโน ถึง พระสงฆ์โรมันคาทอลิกในประเทศไทย วันที่ ๔ กุมภาพันธ์
๒๔๑๒ มีข้อความกล่าวถึงที่ดินพระราชทานเช่นกันว่า

"...ท่านทั้งหลายต้องรู้ว่าที่วัดของเราเป็นที่ซึ่งพระเจ้า
แผ่นดินแต่โบราณได้โปรดฯ ประทานสำหรับจะโคสร้างโบสถ์
และวัด แต่วาทวัดคงอยู่ที่หลวงเพราะคั้งนั้น เราขึ้นขายที่นั้น
แก่ชาติต่างประเทศหรือจะให้สัปบุรุษชายที่วัดหรือให้ที่วัด
เขาใต้อ่านาจของกงสุลต่างประเทศใดใดก็ไม่ได้ เว้นแต่
รัฐบาลสยามจะยอมควย..."^๓

^๑ ประกาศให้ทราบทั่ว ๆ กันในกรณีที่จะมีผู้คัดค้านกรรมสิทธิในที่ดินอันนั้น ๆ
ของผู้อยู่โฉนด.

^๒ กจช., ร.๕, ก.๔ง.๓/๕๖, สำเนาที่ ๑/๒๔๓, เจ้าพระยาภาณุวงศ์ฯ ถึง
กราปิเน็ต, ๑๓ ก.ค. ๒๔๑๒.

^๓ เรื่องเดียวกัน, คำประกาศของสังฆราชอามาโต เอากุสตีโนมีถึงพระสงฆ์
โรมันคาทอลิกในประเทศไทย, วัน ๖ ถึง ๓ คำ ปีมะโรง สัมฤทธิ์ศึก พระยาสุรวงษา
สมุหพระกลาโหมเป็นผู้ตรวจจรรยาถูกต้อง.

บาทหลวงไคยื่นหลักฐานเพื่อคัดค้านถึงสองฉบับ แสดงเหตุผลที่พระราชทานว่า สำหรับพวกคาทอลิกในบังคับไทยอาศัยสร้างโบสถ์และวัดคาทอลิก การร้องขอโฉนด และซื้อขายที่ดินของพวกญวนไม่ได้กระทำเพื่อขายให้แก่พวกคาทอลิกด้วยกันเอง บ้างก็ขายแก่ผู้ไม่ได้อยู่ในบังคับไทย ส่วนมากได้แก่คนในบังคับฝรั่งเศส หนังสือร้องขอกรรมสิทธิ์เพื่อขายที่ดินของพวกญวนมีเป็นจำนวนมาก ซึ่งหมายถึงบาทหลวงต้องสูญเสียประโยชน์และอำนาจที่มีอยู่เหนือหมู่บ้านญวนค่าบลสามเสนไปให้แก่กงสุลฝรั่งเศส ทำให้บาทหลวงเดือดร้อนจำเป็นต้องต่อต้านอย่างเต็มที่ และแม้ว่าจะไม่พอใจที่จะสูญเสียอำนาจให้แก่กงสุลฝรั่งเศส บาทหลวงก็ไคเห็นเข้าขอความช่วยเหลือจากสถานทูตฝรั่งเศสด้วย ยังผลให้ ม.เลอแพร์ ราชทูตฝรั่งเศสประจำไทยมีหนังสือมายังกรมพระยาเทวะวงษ์วโรประการ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ เมื่อยังดำรงพระยศเป็นกรมหลวงเป็นเชิงขอร้องไห้ขอร้องการขายที่ดินครั้งนี้ เพื่อให้มีการพิจารณาโดยละเอียดต่อไป จากคำร้องขอของ ม.เลอแพร์ นี้ทำให้เข้าใจได้ว่า การขายที่บ้านญวนนั้น บาทหลวงถือเป็นเรื่องร้ายแรงทีเดียว ดังที่ ม.เลอแพร์ได้กล่าวว่

"...ท่านบาทหลวงวัดโรมันคาทอลิกที่สามเสนมีความห่วงใยในเร็ว ๆ นี้โดยประกาศ ซึ่งดูเหมือนว่าจะขายที่ดินซึ่งอยู่ในคอนเซสชันนี้ ข้าขอเอาโอกาสทูลมายังพระองค์ท่านว่าจะเป็นไปได้หรือไม่ ที่จะงดการเรื่องนี้ไว้พลาง ซึ่งเป็นการชุกรรโศกความมั่นคงของคอนเซสชันสามเสน..."

บาทหลวงไคอาศัยอิทธิพลของกงสุลฝรั่งเศสเร่งรัดการดำเนินเรื่องราวของรัฐบาลไทยด้วย บาทหลวงโกลอมเบต์ (Reverend Golombet) ร้องสั่งพระราชาเข้าพบกงสุลฝรั่งเศส และได้ปรารภเกี่ยวกับกรณีที่ดินนี้เป็นเชิงว่า ที่นี้ไคพระราชทานแก่วัดโรมันคาทอลิก กงสุลจึงได้มีหนังสือสอบถามเรื่องราวกับทางรัฐบาลไทยว่าจะตัดสินใจประการใด อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่าปัญหานี้เป็นเรื่องยุ่งยากเกินกว่าที่จะสรุปผลตัดสินใจได้โดยเร็ว เนื่องจากอาณาเขตที่ดินพระราชทานไม่ได้มีหลักฐานกำหนดไว้แต่แรก และที่ดิน

^๑ กจร., ร.๕, ที่ ๕๐/๑๑๐๒๖, ม.เลอแพร์ทูตกรมหลวงเทวะวงษ์วโร ๑๑ ก.พ. ๑๒๘ (๒๔๕๒).

บ้านญวนสามแสนในขณะนั้น ไต่ขยายออกกว้างเกินกว่าเดิมมากกล่าวคือ ทิศตะวันออกจรดถนนสามแสน ทิศตะวันตกจรดลำน้ำเจ้าพระยา ทิศเหนือจรดถนนช้างฮั่นอก ทิศใต้จรดคลองวัดราชาธิวาส ในที่ดินนี้มีทั้งศาลเจ้าและวัดส้มเกลี้ยงอยู่ในบริเวณด้วย ซึ่งทำให้เข้าใจว่าไม่น่าจะเป็นที่พระราชทานแก่พวกญวนคาชอลิก เพราะวัดส้มเกลี้ยงเป็นวัดเก่าแก่ในพระพุทธศาสนา มีมานานก่อนให้หนังสืออนุญาตที่เป็นหลักฐานแก่บาทหลวงเสี่ยอีก สันนิษฐานว่า เดิมที่พระราชทานคงไม่ได้รวมทั้งที่ตั้งศาลเจ้าและวัดนี้ด้วย กำหนดเขตน่าจะเป็นเพียงทางเหนือแคคลองข้างโบสถ์บ้านญวน ทางใต้คลองวัดราชาเท่านั้น มีโบสถ์และป่าช้าเป็นที่กำหนด และพวกญวนเองก็ยอมรับว่าแต่เดิมมีเพียงนั้น ที่จากคลองข้างโบสถ์ถึงถนนช้างฮั่นอกเป็นที่ซื้อมาทีหลัง การที่บาทหลวงอ้างสิทธิว่าไม่ว่า

กจช., ร.๕, ค.๔ง.๓/๕๖ ที่ ๑๓/๑๐๔๓๘, เจ้าพระยายมราชเสนาบดี
 กระทรวงนครบาลทูลกรมหลวงเทเวศร์วงษา ๑๘ ก.พ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๕๒) ; น.๑๘.๓/
 ๑๐๐ ; เมมโมแรนคำ เรื่องที่ดินบ้านญวนตำบลสามแสน ; ที่ดินในตำบลบ้านญวนสามแสน
 เดิม พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ได้พระราชทานแก่พวกโปรตุเกสในอยุธยาชัย เขต
 ตั้งแต่คูขางใต้คูวัดราชาธิวาสมาถึงคูขางเหนือซึ่งคอกับเขตบ้านญวน ตอนหนึ่งเรียกว่า
 เป็น บ้านเขมร ต่อมาในปลายรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ เมื่อครั้งยัง
 ดำรงพระอิสริยยศเป็นกรมขุนอิศเรศฯ ทรงเสด็จราชการทัพญวน ได้พวกญวนนับถือคริสต์
 ศาสนามา จึงโปรดฯพระราชทานที่ดินคอกจากบ้านเขมรให้ เขาใจว่าตั้งแต่คูขางเหนือจน
 ถึงวัดส้มเกลี้ยงเก่า ภายหลังพวกญวนรุกเข้ามาในที่วัดส้มเกลี้ยง พระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าฯทรงกริ้วและให้พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯซื้อสวนสร้างเป็นวัดส้มเกลี้ยง
 ใหม่ ดังนั้น เชื่อว่าเขตที่ตั้งถนนช้างฮั่นจนถึงคลองบ้านญวนน่าจะไม่ใช่ที่พระราชทานแก่
 โบราณ เพราะเมื่อสร้างวัดส้มเกลี้ยงยังทรงต้องซื้อสวนราษฎรเหมือนกัน เพราะเหตุว่า
 ต่อมาพวกญวนมีมากขึ้นที่ดินก็แพงขึ้นจึงรุกออกมาทำให้ที่หลวงกว้างขวางขึ้นจนถึงถนน
 ช้างฮั่นอก เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯจะทรงสร้างพระราชวังดุสิต ซึ่งอยู่ใกล้
 บริเวณบ้านญวนยังต้องซื้อที่พวกญวนเช่นกัน นอกจากนั้นก่อนหน้านั้นก็ได้มีการซื้อขายกัน
 หลายรายมาแล้ว.

ที่ใดที่ภูวนาศัยอยู่ ย่อมเป็นสิทธิของวัดคาชอลิกจึงไม่ชอบธรรม และเป็นเรื่องสำคัญที่
จะต้องรู้ว่าเขตที่พระราชทานที่แท้จริงมีเท่าใด ที่พวกภูวนาศัยเข้ามาเองมีเท่าใด

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ไม่ทรงพอพระทัยที่บาทหลวงคัดค้านเรื่องนี้
จนกลายเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับสถานทูตและสถานกงสุลฝรั่งเศส ดังที่ทรงมีพระราช
ปรารภว่า "ถ้าจะห้ามไม่ให้ซื้อขายกันได้เลย เช่นความปรารถนาของบาทหลวงก็ไม่เป็น
ธรรมแท้ ควบความลำบากคือคั้งแซกแซงของบาทหลวงเหล่านี้ ยากที่จะให้แล้วไปได้"^๑

ต่อมาจึงได้มีประกาศคำสั่งกรมอำเภอบนในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๕๓ ความว่า
"อำเภอบางที่สอบสวนได้ความว่า ที่ตำบลนี้เป็นที่หลวงพระราชทานให้พวกภูวนาศัย
ให้ยกเล็กคำร้องทั้ง ๑๑ ฉบับนี้เสีย"^๒ แต่ประกาศนี้ไม่อาจหยุดยั้งการซื้อขายที่ดินในหมู่
บ้านภูวนาศัย พวกภูวนาศัยยื่นคำร้องขอโอนคดี แสดงความไม่พอใจที่บาทหลวงพยายาม
อ้างสิทธิที่ดินในหมู่บ้านทั้งหมด เกรงจะได้รับความเดือดร้อน ดังความในคำร้อง
ฉบับหนึ่งว่า "...ระเบียบของบาทหลวงไม่เหมือนระเบียบของบ้านเมือง มักใช้อำนาจ
ต่าง ๆ เมื่อพอใจแก่ผู้ใดก็ให้อยู่ เมื่อไม่พอใจก็ไม่ให้อยู่ ดังมีปรากฏมาหลายรายแล้ว
...^๓ นอกจากนั้นบาทหลวงเองหลังจากที่ได้มีประกาศพระราชบัญญัติอนุญาตให้วัดโรมัน
คาชอลิกมีสิทธิซื้อที่ดินได้ (ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ วัดโรมันคาชอลิกอยู่ในอำนาจศาลไทย)
ก็ได้รับซื้อที่ดินบ้านภูวนาศัยไว้เช่นกัน เป็นการขัดกับคำที่บาทหลวงเคยคัดค้านพวกภูวนาศัยเรื่อง
ขอโอนคดีที่ดินบ้านภูวนาศัย ดังนั้นในที่สุด กระทรวงนครบาลจึงตกลงอายัดคำร้องขอโอนคดี
ทั้งหมดในคำบลสามเสน และไม่ให้มีการซื้อขายที่ดินอันถือว่าเป็นที่หลวงได้อีกต่อไป
เป็นอันสิ้นสุดปัญหาที่ดินบ้านภูวนาศัยสามเสนในรัชกาลสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ

^๑ กจข., ร.๕, ค.๔๖.๓/๕๖, พระราชกระแสรับสั่งพระราชทานถึงกรมหลวง
เทเวศร์วงศ์, ๒๒ เมษายน ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๕๓).

^๒ กจข., ร.๕, น.๑๘.๓/๒๑, ประกาศคำสั่งกรมอำเภอบน, มกราคม ๑๒๕
(พ.ศ. ๒๔๕๓).

^๓ กจข., ร.๕, น.๑๘.๓/๑๐๐, ที่ ๒๖๖๗๑, หลวงแผดงสะพานเรียนเจ้า
พระยายมราช เสนาบดีกระทรวงนครบาล, ๒๓ ม.ค. ๑๓๐ (พ.ศ. ๒๔๕๕).

สรุปได้ว่าที่ดินบ้านฉนวนสามแสนยังคงเป็นที่หลวงต่อมา กรณีที่ดินนี้เป็นหลักฐานอันหนึ่งที่แสดงว่า อำนาจอิทธิพลของบาทหลวงที่มีอยู่เหนือพวกญวนเข้ารีตคนน้อยลง ทั้งนี้เพราะรัฐบาลไม่ได้สนับสนุนให้บาทหลวงมีอำนาจทางการปกครองอีกต่อไป นอกจากประกอบศาสนกิจเท่านั้น ปัญหาบาทหลวงปกครองญวนเข้ารีตนี้ ถึงแม้ว่าจะไม่ร้ายแรงนัก แต่ก็แสดงให้เห็นว่า การที่ไทยได้ปล่อยให้บาทหลวงมีอำนาจอยู่นานนั้นได้กลายเป็นเรื่องสำคัญนำไปสู่ความยุ่งยากได้ เพราะเป็นการยากที่จะดึงอำนาจนั้นกลับคืนมา โดยเฉพาะเมื่อฝรั่งเสศพยายามเข้ามาอิทธิพลทางการเมืองในประเทศไทย และการที่บาทหลวงต่างชาติมีอำนาจปกครองชนกลุ่มน้อยภายในประเทศเช่นนี้ ย่อมเป็นปัญหาที่น่าหวั่นเกรงอันตราย

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย